

Economisch-Statistische Berichten



UITGAVE VAN DE STICHTING HET NEDERLANDS ECONOMISCH INSTITUUT

15 SEPTEMBER 1971

56e JAARGANG

No. 2815

Profijtbeginsel

Het profijt- of belangenbeginsel, dat mede door de regering-Biesheuvel dit jaar in een hernieuwde belangstelling kwam te staan, is reeds oud. Het houdt in, dat iedere burger die gebruik maakt van overheidsdiensten, de kosten die de overheid hiervoor heeft moeten maken, betaalt. Worden deze kosten geheel of ten dele in rekening gebracht aan de individuele verbruiker of de groep van verbruikers, dan spreekt men van retributie, respectievelijk bijdrage. Hoewel men het profijtbeginsel alleen tegenkomt bij de financiering van de overheidsuitgaven, wordt het eigenlijk in onze gehele westerse maatschappij, met haar vrije-markteconomie, toegepast.

De overheidsdiensten echter, worden voornamelijk gefinancierd volgens het draagkrachtbeginsel. Hierbij is het inkomen van de burger een maatstaf voor de belastingheffing. Uit het oogpunt van sociale rechtvaardigheid had het draagkrachtbeginsel, nadat o.a. Adam Smith en John Stuart Mill ervoor gepleit hadden, de strijd tegen het profijtbeginsel gewonnen. Thans begint het er echter op te lijken, dat juist het draagkrachtbeginsel in strijd is met de sociale rechtvaardigheid omdat de overheid met belastinggelden gefinancierde diensten verstrekt, waarvan burgers profiteren die voldoende financiële middelen tot hun beschikking hebben om deze diensten zelf te betalen. Naarmate de welvaart stijgt en naarmate de overheid zich meer bezighoudt met zaken die niet direct hun oorsprong vinden in het streven naar meer sociale rechtvaardigheid, zal deze groep burgers steeds groter worden.

Tijdens de regering-Cals noemde de Dienst der Rijksbegroting, waarvan toen de huidige minister Drees directeur was, de volgende voordelen van het profijtbeginsel¹:

- het kan een grotere prikkel tot doelmatig beheer geven;
- de rechtvaardigheid kan worden gediend doordat gebruikers betalen en niet-gebruikers niet;
- de grotere bereidwilligheid waarmee een consument een prijs betaalt voor een door hem gevraagde dienst dan waarmee een belastingplichtige bijdraagt in de algemene middelen;
- de aanpassing van de omvang en intensiteit van de voorziening aan de concreet gebleken vraag.

Al deze voordelen zullen een rol hebben gespeeld bij de invoering van het profijtbeginsel door de regering-Biesheuvel. Er is echter nog een andere rol die deze voordelen, waarschijnlijk ten onrechte en onbedoeld, op

een zijspoor heeft gezet. Het lijkt er namelijk op dat de regering met dit beginsel de huidige overbesteding wil afzwakken. Hierdoor kan het profijtbeginsel in diskrediet raken. Het is bovendien de vraag of dit beginsel, dat weliswaar de rijksbegroting in evenwicht kan brengen, de overbesteding zal wegwerken. Het maakt nl. macro-economisch weinig uit, of de overheid haar uitgaven financiert met belastingen of met retributies en bijdragen, als de nationale bestedingen onaangetast blijven. Profijt- en draagkrachtbeginsel bepalen in principe slechts de keuze van de door de overheid toegepaste financiering. Wat hiermee wel bereikt wordt is, dat er verschuivingen optreden in de allocatie van de nationale middelen van de collectieve naar de particuliere sector. Of dit echter de omvang van de nationale bestedingen zal beïnvloeden, zal van geval tot geval moeten worden gezien.

Het is zeer wel mogelijk, dat de toepassing van de profijtgedachte de overheidsbestedingen afremt, maar de particuliere bestedingen stimuleert. Door allerlei afwentelingsmogelijkheden behoeven de totale particuliere bestedingen niet af te nemen. Dit bleek o.a. uit de in *ESB* van 18 augustus jl. besproken anti-inflatie-CAO van Drs. P. J. Vos, van de Metaalbedrijfsbond NVV, waarin vermeld stond, dat als de overheid door specifieke financieringsmaatregelen het niveau en de stijging van de reële inkomenspositie van de werknemer zou aantasten, de werknemer zich hiertegen zal proberen te wapenen door het stellen van hogere looneisen. Het is te verwachten dat ook andere maatschappelijke groeperingen de hogere kosten zullen gaan afwentelen.

M.i. kan men beter andere middelen zoeken om de overbesteding weg te werken en het profijtbeginsel slechts gebruiken voor het andere, ook door de regering-Biesheuvel genoemde, doel: de sociale rechtvaardigheid. Er pleit namelijk veel voor om het profijtbeginsel als uitgangspunt van de belastingpolitiek te kiezen, waarbij iedereen in principe volledig voor de overheidsdiensten betaalt. Pas als dit in strijd komt met de sociale rechtvaardigheid, dient het draagkrachtbeginsel te worden toegepast. Hierdoor weet men precies aan wie de overheid diensten, gefinancierd uit de algemene middelen, verstrekt en kan een optimale allocatie van de algemene middelen tot stand worden gebracht.

L. H.

¹ *Dienst der Rijksbegroting*: „Enige grondbeginselen bij de beoordeling van openbare uitgaven”, Den Haag 1967, blz. 12-13.

Inhoud

Profijtbeginsel	813
Sj. de Jong: Onze defensielasten (met na- schrift van R. de Boer)	814
Prof. Dr. F. Hartog: De begrenzing van de sociale verzekering	815
Drs. Th. A. J. Meys: Vóór de Miljoenennota 1972	816
K. Rooderkerk: De economische problematiek van Limburg	818
H. Bor en R. Mommers: Democratische organisatiestruc- turen in Engeland (I)	822
Prognoses	826
Ingezonden	827
Rectificaties	829
Mededelingen	830
Boekennieuws	831

Redactie

Commissie van redactie: H. C. Bos, R. Iwema, L. H. Klaassen, H. W. Lambers, P. J. Montagne, J. H. P. Paelinck, A. de Wit
Redacteur-secretaris: L. Hoffman

Economisch-Statistische Berichten

Weekblad van de Stichting Het Nederlands Economisch Instituut

Adres: Burgemeester Oudlaan 50, Rotterdam-3016; kopij voor de redactie: postbus 4224. Telefoon: (010) 14 55 11, toestel 3701. Bij adreswijziging s.v.p. steeds adresbandje meesturen.

Kopij voor de redactie: in tweevoud, getypt, dubbele regelafstand, brede marge.

Abonnementsprijs: f. 44,72 per jaar, studenten f. 31,20, franco per post voor Nederland, België, Luxemburg, overzeese rijkdelen (zeepost). Prijs van dit nummer: f. 1,50. Abonnementen kunnen ingaan op elke gewenste datum, maar slechts worden beëindigd per ultimo van een kalenderjaar.

Betaling: giro 8408; Bank Mees & Hope NV, Rotterdam; Banque de Commerce, Koninklijk plein 6, Brussel, postcheque-rekening 260.34.

Advertenties: N.V. Kon. Ned. Boekdrukkerij H.A.M. Roelants, Lange Haven 141, Schiedam, tel. (010) 26 02 60, toestel 908.

Onze defensielasten

Hoewel Nederland binnen de NAVO niet met de vinger wordt nagewezen vanwege zijn „krenterigheid”, welke term voorkomt in het artikel „Onze defensielasten” van de heer R. de Boer in *ESB* van 11 augustus jl., blz. 710, is het ook niet zo dat binnen het Brusselse hoofdkwartier gulheid het voornaamste kenmerk van het Nederlandse image is. Zo hebben de Nederlandse bewindslieden de afgelopen jaren gestreefd naar het zakelijk en positief benaderen van de problemen vanuit een zo evenwichtig mogelijke middenpositie. Ook in financieel opzicht.

Indien men reeksen van getallen, afkomstig uit verschillende bronnen, bestudeert, dan wordt ook daaruit die middenpositie duidelijk. Dat blijkt uit de cijfers van het Londense Institute for Strategic Studies (gepubliceerd in bedoeld artikel) die betrekking hebben op het bruto nationale produkt tegen marktprijzen, terwijl een en ander ook opgaat voor de doorgaans door het Nederlandse Ministerie van Financiën gebruikte getallenserie, waarvoor de hier te lande gebruikelijke maatstaf van het netto nationale inkomen tegen marktprijzen is aangehouden. Overigens geeft deze laatste getallenserie duidelijk aan dat de defensie-inspanning van ons land geleidelijk is afgenomen. Verwezen moge worden naar tabel 4-1 op blz. 41 van de *Miljoenennota 1971*, waarin een overzicht is gegeven van de rijksuitgaven 1962-1971 naar onderwerpen van staatszorg in procenten van het netto nationale inkomen tegen marktprijzen. In deze reeks zijn de volgende percentages genoemd voor de defensie-uitgaven:

1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970
5,1	4,8	4,6	4,3	4,1	4,2	4,0	3,9	3,8

De afnemende werkelijke inspanning van NAVO-land Nederland staat, zoals men kan begrijpen, niet alleen. Ook in de kabinetvergaderingen van andere NAVO-landen zijn prioriteiten gesteld en zijn de besluiten niet altijd ten faveure van de defensie-inspanning uitgevallen. Ook in verschillende andere NAVO-landen zou op basis van het daar geldende netto nationale inkomen tegen marktprijzen een afname van de werkelijk door defensie te besteden middelen aangetoond kunnen worden.

Uit redelijk recente discussies en besluiten binnen de NAVO is overigens bekend dat de NAVO-partners, gegeven de huidige politieke en militaire situatie, een verdere teruggang van de inspanning niet verantwoord achten en dat maatregelen tot redressering van de ontstane achterstanden nodig zijn. Tegen deze achtergrond dient de Nota van Minister Den Toom ten behoeve van de kabinetsformateur gelezen te worden.

Sj. de Jong,
Voorlichtingsadviseur van het Ministerie van Defensie

Naschrift

Mijn bezwaar tegen de Nota van oud-minister Den Toom is nu juist, dat de „achtergrond” te beperkt is. Naar mijn mening dienen bij de vaststelling van onze defensie-inspanningen wel degelijk mede de grootte van de inspanningen van onze bondgenoten te worden betrokken. Dat de Nederlandse bewindslieden hierbij de afgelopen jaren hebben gestreefd naar het zakelijk en positief benaderen van de problemen vanuit een zo evenwichtig mogelijke middenpositie, is een formulering die helaas voor velerlei uitleg vatbaar is. Bovendien wordt niet aangegeven op grond van welke overwegingen tot bovengeciteerde benadering is besloten, zodat niet kan worden nagegaan of deze wel de voorkeur verdient. Dat is jammer, want zolang hierover niet meer klaarheid bestaat, is een weloverwogen standpunt met betrekking tot de hoogte van onze defensielasten nauwelijks mogelijk.

R. de Boer

De begrenzing van de sociale verzekering

Bij alle activiteiten in de richting van bezuiniging op overheidsuitgaven blijven de sociale verzekeringen grotendeels buiten schot. Er wordt een beetje geknabbel aangekondigd i.v.m. invoering van een beperkt eigen risico bij de ziekenfondsverzekering en een bevrozing van de kinderbijslag voor het eerste kind, maar daarmee worden slechts zo geringe beperkingen bereikt dat de stijgingstendentie vrijwel onbeperkt voortduurt. Deze laatste is zeer indrukwekkend. Als percentage van het nationale inkomen tegen factorkosten zijn de sociale verzekeringsuitkeringen gestegen van 2 in 1938 tot 18,5 in 1970. Dit betekent een verdubbeling gedurende elke tien jaar. Gaat het zo door, dan wordt over 25 jaar het gehele nationale inkomen opgeslokt door de sociale verzekering. Dat kan natuurlijk niet, maar een ombuiging van de trend is nog niet zichtbaar.

Nu zijn we in het algemeen geneigd, niet zo zwaar te tillen aan de uitgroei van de sociale verzekering, omdat het toch alleen maar overdrachtsuitgaven zijn. Zij leggen dus geen beslag op additionele middelen en betekenen daardoor geen last voor de volkshuishouding, anders dan bijv. onderwijsbestedingen. Het is alleen een herverdeling tussen premiebetalers en uitkeringsgerechtigden.

Het is echter de vraag of dit niet te macro-economisch is gedacht. De sociale verzekering vormt inderdaad geen reële, maar wel een financiële last. De premies drukken samen met de belastingen op het particuliere inkomen. Daarvan kan slechts een beperkt deel worden afgezonderd voor collectieve voorzieningen — waaronder de sociale verzekering —, zodat deze laatste bij een ongeremde groei geheel of ten dele andere overheidsuitgaven — bijv. aan onderwijs en wegenbouw — verdringt. Omdat de sociale verzekering vol ingebouwde versterkers zit — men denke slechts aan de veroudering van de bevolking



en de vooruitgang van de medische dienstverlening — betekent niets doen dat van de beperkt beschikbare collectieve middelen een steeds groter deel door de sociale verzekering in beslag wordt genomen. Ongewijzigd beleid leidt dus tot het in de knel komen van de overige collectieve voorzieningen.

In dit verband gaan we er nogal eens van uit dat de sociale verzekering een gebouw is dat, eenmaal opgetrokken, voor de onafzienbare toekomst kan blijven bestaan. Dit is in twee opzichten veel te statisch gedacht. In de eerste plaats is er de reeds genoemde spontane uitgroei, die naar de ervaring leert de toeneming van het nationale inkomen te boven gaat. In de tweede plaats wordt er weinig of geen rekening gehouden met het feit dat de verzekerden door de toeneming van hun reële inkomen op den duur steeds meer risico's zelf kunnen dragen. De invoering van enig eigen risico komt daaraan op enkele punten tegemoet, maar het is de vraag of dit niet over een veel breder terrein moet gebeuren.

Globaal gesproken zou de sociale verzekering op een aantal punten kunnen worden gezien als bedoeld voor een interimperiode, waarin de welvaart hoog genoeg is gestegen om wat opzij te leggen voor degenen die niet of niet meer in het productieproces zijn ingeschakeld, maar nog niet hoog genoeg om dit aan de mensen zelf over te laten. Wanneer is die welvaart naar huidige maatstaven gemeten hoog genoeg om buiten de sociale verzekering te vallen? Als de welstandsgrens is bereikt. Deze is thans voor de ziekenfondsverzekering rond f. 17.000. De ziekenfondsverzekering is het mooiste voorbeeld, want

met betrekking tot deze verzekering denken we het meest aan de invoering van eigen risico. Als we deze welstandsgrens verder zouden aanhouden als maatstaf van het reële inkomen waarboven men zijn eigen lasten kan dragen, zou zij alleen behoeven te worden verhoogd met de stijging van de prijzen van de gezinsconsumptie. Rekening houdend met het feit dat de lonen belangrijk meer stijgen dan de prijzen, valt te berekenen dat degenen die zich thans op het minimumpeil bevinden dan na 17 jaar door de ziekenfondsverzekering zullen zijn heen gestroomd. Dan is deze dus geruisloos afgeschaft. Daarbij is uitgegaan van een minimumloon van circa f. 9.000 en een jaarlijkse stijging van het reële vrij besteedbare inkomen van 3,9% per jaar, d.i. het gemiddelde van de laatste acht jaar.

We behoeven aan de huidige regeling dus niet veel te veranderen om een effectieve ingebouwde verzwaker te krijgen als tegenwicht tegen de aanwezige ingebouwde versterkers.

Wellicht wordt het langs deze weg mogelijk, op een bepaald moment een plafond in te stellen waarboven het totale beslag van de sociale verzekering, uiteraard als percentage van het nationale inkomen, niet meer mag stijgen. Dan zouden we een zeer belangrijke uitgavencategorie hebben getemd.

Na verloop van tijd, als de welvaart nog verder is gestegen, zou dit percentage jaarlijks kunnen worden verlaagd, tot we de sociale verzekering hebben beperkt tot de harde kern van risico's die de grote massa van de bevolking nooit particulier zal kunnen dragen. Daartoe behoort in ieder geval niet de kinderbijslag en de ziekenfondsverzekering buiten de ziekenhuiskosten.

Natuurlijk is het zo dat de economie wikt, maar de politicus beschikt. Misschien kan bij het beschikken een beetje acht worden geslagen op het wikkelen.

Vóór de Miljoenennota 1972

DRS. TH. A. J. MEYS*

In de pers worden wij bijna dagelijks met nieuwe, meer of minder serieuze, hogere schattingen van het te verwachten begrotingstekort geconfronteerd, met daarbij verwachtingen met betrekking tot de daartoe te volgen financieringsmethoden. Gedacht wordt o.a. aan:

a. het niet alleen handhaven maar ook nog verhogen van de Wiebeltax tot 5%;

b. het niet, of voor 80%, doorvoeren van de nu automatisch geworden inflatiecorrectie.

Over beide onderdelen enkele korte opmerkingen.

De Wiebeltax

De Wiebeltax is een zuiver conjunctureel instrument. Toepassing ervan betekent „dat onder daarvoor aangewezen omstandigheden belastingen worden geheven boven, dan wel dat belastingen worden verlaagd beneden het peil dat, gegeven het structurele kader, zou passen bij het bestaande uitgavenpeil”¹. De opbrengst van de Wiebeltax mag niet gebruikt worden voor de financiering van extra overheidsuitgaven en dient ook buiten de presentatie van het structurele trendmatige begrotingsbeleid, zoals dat nu geschiedt, te worden gehouden. Wat er wel met de extra opbrengst gedaan mag worden, is niet expliciet in de wet vastgelegd. Halberstadt en ik² hebben er al eens op gewezen dat de toenmalige minister van Financiën Witteveen zich t.a.v. die bestemming veel vrijblijvender opstelde dan bijvoorbeeld de SER in zijn (ongevraagde) advies over de Wiebeltax, maar wij deelden de mening van de minister dat over de bestemming niet in de wet moest worden vastgelegd.

Komt de handhaving en de verhoging van de Wiebeltax voor deze begroting (1972) in aanmerking? Deze vraag is niet gemakkelijk te beantwoorden omdat ik geen voldoende indruk van de huidige conjuncturele situatie heb. Berichten over bedrijfssluitingen zijn weliswaar regelmatig in het nieuws en de werkloosheid loopt iets op, hetgeen in de richting van een inzakken van de conjunctuur kan wijzen (het kan ook structureel zijn), maar de vraag is of de conjuncturele overbesteding nog in die mate aanwezig is (en zelfs is toegenomen) dat op grond daarvan een verhoging van de Wiebeltax gerechtvaardigd zou zijn. Laat ons hopen dat de Macro Economische Verkenning (MEV) 1972 het ons zal leren.

Het begrotingstekort lijkt veel groter te worden dan in eerste instantie werd verwacht. Op zich genomen kan dit echter geen reden zijn de Wiebeltax opnieuw, en nu sterker, toe te passen. Alleen wanneer er een directe band met een conjuncturele overbesteding kan worden gelegd, lijkt de toepassing van dit instrument op haar plaats. Het mag niet worden gehanteerd voor de oplossing van structurele vraagstukken (zoals bijvoorbeeld de vermindering van de belastingprogressie) en ook niet als een voorfinanciering voor een structurele oplossing.

Voor het grote begrotingstekort worden wel twee oorzaken genoemd: 1. de grote loon- en prijsstijgingen; 2. het lager uitkomen van de belastingprogressie. De tweede oorzaak zal, wanneer het een structurele verandering betreft, moeten leiden tot een nieuwe berekening van de begrotingsruimte. Deze is immers gebaseerd op een structurele reële groei van 4,8% en een belastingprogressie van 1,25. De vermindering van de totale progressie schijnt te moeten worden toegeschreven aan een gewijzigde inkomensverdeling (geringere ongelijkheid). Ook de berekeningen van het CNV wijzen in die richting. Dat zou op een structurele veranderingen kunnen duiden. Betwijfeld kan worden of de nieuwe ruimteberekening weer op 6% zou uitkomen. Er lijkt immers weinig reden te bestaan om de structurele reële groei op meer dan 4,8% te stellen.

Of de ruimte, nu er toch een herberekening moet plaatsvinden, op dezelfde wijze berekend moet worden als voorheen, betwijfel ik. De suggesties voor verbetering van die berekeningen, zoals die door Stevers en anderen al gedurende enkele jaren gedaan worden en die nu door Stevers in zijn nieuwe boek³ nog eens netjes achter elkaar zijn gezet, zouden eens goed bestudeerd moeten worden. Wanneer men het er op Financiën niet mee eens zou zijn, wordt het tijd dat van die zijde eens uiteengezet wordt wat daarvoor dan de gronden zijn en waarom bijvoorbeeld nog steeds met een (quasi) reële ruimte wordt gewerkt.

De automatische bijstelling van de tarieven IB en LB voor prijswijziging

De gevolgen van de automatische bijstelling voor het begrotingsbeleid heb ik enige tijd geleden vrij globaal besproken⁴. Daarbij zijn verschillende financieringsproblemen onderscheiden. Een van die problemen betrof het ongelijk zijn van de progressiefactor voor alle belastingen te zamen (1,25) en de progressiefactor van

* De schrijver, wetenschappelijk medewerker aan de Universiteit van Amsterdam, is Prof. Dr. W. F. Duisenberg dankbaar voor zijn opmerkingen bij de samenstelling van dit artikel.

¹ *Memorie van Toelichting Wetsontwerp „Tijdelijke verhoging of verlaging van belasting op grond van conjuncturele overweging”, Zitting 1970-1971, Kamerstuk 10940, blz. 8, r.k.*

² *V. Halberstadt en Th. A. J. Meys: Wiebeltax in „ESB” van 25 november 1970, blz. 1144-1151.*

³ *Th. A. Stevers: „Openbare Financiën en Economie”, Leiden 1971, 330 blz.*

⁴ *Th. A. J. Meys: Een windei uit een hoge hoed? in „ESB” van 7 april 1971, blz. 316-319.*

de IB en LB (1,75). Nu de progressiefactor voor alle belastingen te zamen schijnt te zijn verminderd, lijkt dit financieringsprobleem op het eerste gezicht groter. Wanneer echter de vermindering van die progressie veroorzaakt is door een daling van de progressie in de IB en LB (en dat lees ik momenteel als oorzaak) dan verandert daardoor het financieringsprobleem, althans globaal gezien, niet. Berekeningen voor een progressie van de belastingen te zamen van 1,16 en voor een progressie in de IB en LB van 1,55, doen, met dezelfde belastingbedragen als de berekeningen van toen, het financieringstekort met f. 5 mln. toenemen. Per procent prijsstijging werd dit financieringstekort op ongeveer f. 20 mln. becijferd.

Door het amendement-Goudzwaard bestaat nu de mogelijkheid, in verband met dit financieringsprobleem de bijstelling slechts voor 80% door te voeren. Deze mogelijkheid is m.i. strijdig met de argumenten op grond waarvan de automatische bijstelling door velen werd verdedigd. „Ook hier blijft gelden dat de financiering niet afhankelijk behoort te zijn van een drukverhoging die de niet aan fiscale beginselen gehoorzame inflatiewerking tot gevolg zou hebben”⁵.

Een vraagstuk dat in het artikel niet als financieringsprobleem werd beschouwd, schijnt nu toch moeilijkheden te gaan opleveren. Aangenomen werd (steunend op de becijferingen uit de Miljoenennota 1971) dat de algemene salarisstijgingen bij de overheid, op langere

termijn gezien, gedekt konden worden uit de zgn. louter nominale *proportionele* belastingopbrengst. Dit zou een jaarlijks bijstellen voor de louter nominale *progressie* niet in de weg staan. Aangenomen werd dat er bij een prijsstijging van 4% zelfs een dekkingsoverschot zou optreden.

Volgens Hoogland en Broekema berust deze koppeling van belastingen en algemene salarismaatregelen op het toevallige feit dat ze over een aantal jaren gezien ongeveer overeenkomen⁶. Daarmede werden de salarisstijgingen ook buiten de berekening van het ruimtebeslag gehouden. Stevers spreekt in dit verband van een „kunstgreep”⁷. Hoogland en Broekema hebben de globale benadering tussen prijsstijgingen, algemene ambtenarensalarisstijgingen en de louter nominale proportionele belastingopbrengst nader gekwantificeerd en komen tot de conclusie dat bij een prijsstijging van 6,5% een overschot van f. 120 mln. en bij een prijsstijging van 4,5% een tekort van f. 200 mln. ontstaat⁸. Ook Stevers heeft dit gekwantificeerd en concludeert dat de grens ligt bij een prijsstijging van 5%. Wanneer de prijsstijging groter is dan 5% dan ontstaat een dekkingsoverschot; wanneer zij kleiner is, dan ontstaat een dekkingstekort⁹.

Beide berekeningen gaan uit van de tot voor kort bekende progressiviteit van de belastingen. Nu de progressie geringer schijnt te zijn geworden en nu dit niet kan worden gezegd van de loonstijgingen en dus ook van de stijging van de ambtenarensalarissen kan hier zeker van een financieringsprobleem worden gesproken.

Wat te doen? De automatische bijstelling dan maar geheel of gedeeltelijk niet doorvoeren? Ook afgezien van allerlei meer structurele oplossingen moet het antwoord hierop m.i. neen zijn. Onverkort kan het standpunt verdedigd worden dat, wanneer men erkent dat de extra belastingopbrengst als gevolg van de inflatie niet op grond van bewust gewilde beslissingen ter beschikking komt en wanneer men tevens erkent dat de daaruit resulterende drukverzwaring ook met betrekking tot inkomensverdelingsaspecten niet neutraal is, dan de automatische bijstelling doorgang moet vinden. Wanneer er financieringsproblemen ontstaan, dienen die te worden opgelost, bijvoorbeeld door middel van belastingen. Ook de directe belastingen en „zelfs” de IB en LB worden daarvan niet uitgesloten.

Welke belastingen moeten worden verhoogd, voor wie en hoeveel, dient het resultaat te zijn van bewuste beslissingen, te nemen nadat alle relevante elementen tegen elkaar zijn afgewogen. De opvatting van minister Witteveen dat in zo'n geval toch de voorkeur moet worden gegeven aan een „zelfstandige, op bewust gekozen grondgedachten gebaseerde verhoging, boven die welke de niet aan fiscale beginselen gehoorzame inflatiewerking tot gevolg zou hebben” is daarmede de mijne, en niet voor 80%, maar voor 100%.

(I.M.)

Een snel groeiende bank
Gunstige rentecondities
Balanstotaal f 366.9 miljoen
Grootste bank van Friesland

Friesland Bank

Vestigingen in geheel Friesland
Hoofdkantoor: Zaailand 110 Leeuwarden

⁵ Meys, t.a.p., blz. 319.

⁶ J. F. Hoogland en E. H. Broekema: *De begrotingsruimte en de bestemming ervan in „ESB” van 14 juli 1971*, blz. 641.

⁷ Th. A. Stevers, op. cit., blz. 290.

⁸ J. F. Hoogland en E. H. Broekema, t.a.p., blz. 643.

⁹ Stevers, op. cit., blz. 300.

De economische problematiek van Limburg

K. ROODERKERK*

De provincie Limburg verkeert in een moeilijke economische situatie. Was er aanvankelijk (na 1945) sprake van een groot tekort aan arbeidskrachten, vanaf de jaren zestig is het niet meer mogelijk gebleken om de groei van de beroepsbevolking op continue basis op te vangen. Hieraan liggen een aantal oorzaken ten grondslag, die hieronder zullen worden toegelicht.

Zoals bekend, zijn er in Limburg ruwweg drie concentratiegebieden van industriële bedrijvigheid, namelijk:

1. Zuid-Limburg, dat wil zeggen Maastricht en omgeving plus de mijnstreek tot en met Sittard;
2. het oude industriegebied Venlo/Roermond;
3. het gebied ten noorden van Venlo; t.w. Venray, Gennep, Weert, enz.

In het eerste gebied voltrok de industriële ontwikkeling zich globaal in twee fasen. De aardewerkindustrie van Petrus Regout dateert van 1836 en was jarenlang de belangrijkste werkgever. Later ontstonden de papier- en cementfabricage. In de mijnstreek kwam de extractieve nijverheid in het begin van deze eeuw op gang, voor een deel als particuliere onderneming, voor een deel als overheidsbedrijf. De mijnindustrie leidde logischerwijs tot de vestiging van toeleverende bedrijven en de groei van de chemische industrie.

In het gebied van Venlo tot Roermond domineerden twee industrietakken: de grofkeramische industrie (met selbakstenen, dakpannen, gresbuizen en aardewerk) en de metaalnijverheid. De vestiging van de keramische industrie in dit gebied — zelfs in de Romeinse tijd was er al sprake van behoorlijke activiteit — vond haar oorsprong in de aanwezigheid van belangrijke kleivoorkomens. De metaalindustrie (gieterijen) bestaat sedert ongeveer een eeuw. Bovendien behoort tot de inventaris van dit gebied een aantal vestigingen van Philips, Océ-Van der Grinten en enige andere bedrijven.

In het derde gebied is de bedrijvigheid in en rond Venray van betrekkelijk recente datum, terwijl in Weert en Gennep de papier- en grafische industrie tot de belangrijkste werkgevers behoren.

In geheel Limburg is ongeveer 8% van de beroepsbevolking werkzaam in de agrarische sector.

Op de problemen die zich in verband met bijv. de indexering bij een verhoging van die belastingen zullen voordoen, ga ik hier niet in¹⁰. Wel ben ik van mening dat een indexering ook voor prijsstijgingen die het gevolg zijn van een verhoging van belastingen, uit den boze is. Het daarop niet afkeuren van de CAO voor de groot-metaal toentertijd, kan nu nog worden betreurd.

Th. A. J. Meys

¹⁰ Zie daarvoor bijv. J. C. P. A. van Esch: *Financieel bestek voor aanstaande regeringsperiode in „ESB” van 21 april 1971, blz. 360-363 en blz. 374.*

Conjunctuurgevoelige werkgelegenheid

Na bestudering van de Arbeidsmarktbeschrijvingen van de provincie Limburg, uitgegeven door het Districtsbureau van de Arbeidsvoorziening in deze provincie is komen vast te staan, dat de werkgelegenheid in Limburg uitermate conjunctuurgevoelig is. Deze gevoeligheid manifesteert zich vooral in de oudere industriegebieden en de oudere bedrijfstakken.

Omdat dit artikel wil medewerken aan een oplossing om tot een stabielere werkgelegenheid in Limburg te komen, is het nuttig na te gaan hoe de ontwikkeling in de afgelopen jaren is geweest, welke maatregelen tot nu toe zijn genomen om aan de moeilijkheden het hoofd te bieden en welke maatregelen op korte termijn genomen moeten worden.

Het economische leven in de provincie Limburg wordt onder meer beheerst door de volgende factoren:

1. de afnemende werkgelegenheid in de mijnindustrie;
2. de nabijheid van West-Duitsland en België, hetgeen o.a. sterke concurrentie uit deze en andere EG-landen ten gevolge heeft en — mede ten gevolge van loonverschillen — leidt tot toenemende pendel;
3. een groot aantal familiebedrijven met relatief te weinig kapitaal en van, over het algemeen, te kleine omvang;
4. de afwezigheid van voldoende dynamische en marktgerichte bedrijven;
5. de afwezigheid van voldoende overheidskantoren, ten einde toenemende werkloosheid in de administratieve beroepen te voorkomen;
6. sterk migratieverlies van de beroepsbevolking in de oostelijke mijnstreek, waardoor de vestiging van nieuwe bedrijven zou kunnen worden belemmerd;
7. teveel kleine gemeenten, die eigen politiek willen bedrijven; hierdoor zou versnippering van de eventueel beschikbare industriegrond kunnen ontstaan.

De Mijnnota

In verband met de aflopende werkgelegenheid in de mijnindustrie, publiceerde de toenmalige regering met de *Mijnnota* van 14 december 1965 haar visie ten aanzien van het te voeren beleid, te weten de afbouw van de mijnindustrie en de industriële herstructurering van Zuid-Limburg. Voor een goed begrip diene, dat ruim 20% van de in Limburg aanwezige beroepsbevolking (ongeveer 47.000 mannen en vrouwen) in de mijnindustrie werkzaam was. Bovendien moest er, ten gevolge van het hoge geboorte-overschot na de tweede wereldoorlog rekening worden gehouden met een relatief sterke aanwas van de beroepsbevolking, nl. met circa 7.000 werknemers. Men ging ervan uit, dat tot 1970 voor ongeveer 10.000 personen werk gecreëerd moest worden buiten de

* De auteur is marketing-deskundige.

mijnindustrie en op basis van het voorgenomen afbouwprogramma. Inmiddels is gebleken, dat men het aantal geplande industriële vestigingen niet heeft kunnen realiseren, zodat er onvoldoende arbeidsplaatsen beschikbaar waren. Er is daarom besloten het afbouwprogramma enigszins te vertragen, mede in verband met het feit, dat alle mijnondernemingen een aantal oudere niet - overbrugbare werknemers in dienst hebben, die niet gemakkelijk herplaatst kunnen worden.

In de loop van 1969 zagen de mijnondernemingen zich geconfronteerd met een toenemend verloop onder de jonge mijnwerkers. Er bleek onder deze categorie een verminderde bereidheid te bestaan bij sluiting van een mijn overgeplaatst te worden naar andere nog in productie zijnde mijnondernemingen. Als gevolg van deze ontwikkeling dreigde de handhaving van een werkbare structuur in gevaar te komen en daarmee ook de positie van het oudere mijnpersoneel. Besloten werd, ter voorziening in de ontstane behoefte, buitenlandse arbeidskrachten met mijnervaring aan te trekken.

In eerste aanleg heeft het mijnsluitingsbeleid een relatief sterke wijziging in de werkgelegenheid van het herstructureringsgebied veroorzaakt, nl. in 1966 was het aandeel van de extractieve nijverheid nog 16,1%, in 1969 was dit al gedaald tot 8,5%. Het aandeel van de nijverheid, exclusief mijnbouw, steeg in diezelfde periode van 43,5% tot 46,8%, terwijl het aandeel van de dienstverlenende sector steeg van 32% tot 37%. Deze ontwikkelingen zijn het gevolg van maatregelen, die werden voorbereid in de *Mijnnota*, namelijk de Stimuleringsregeling Industriële Omschakeling Limburg (SIOL) en de Investeringspremiereregeling. Deze laatste regeling is van kracht sinds begin 1967, waardoor de betekenis van de SIOL sterk werd verminderd. De SIOL is per 1 januari 1970 ingetrokken.

De Investeringspremiereregeling (IPR), werd begin 1969 herzien en van toepassing verklaard op uitbreidingsprojecten en op de vestiging van zogenaamde „stuwende”, dienstverlenende bedrijven. Deze bedrijven konden, indien voldaan werd aan de voorschriften, aanspraak maken op 15%; deze premie werd met ingang van 1 januari 1970 verlaagd tot 10%.

Uit de *Arbeidsmarktbeschrijving* over 1969 bleek, dat

Tabel 1. Overzicht van de bedrijven die gebruik maakten van SIOL en IPR in de periode 1966-1969

Jaar	Geplande arbeidsplaatsen	Gerealiseerde arbeidsplaatsen totaal	w.v. ex-mijnwerkers
1966/1967	8.433	2.054	1.178
1968	2.752	1.504	1.087
1969	3.649	2.633	736
Totaal	14.894	6.191	3.001

Tabel 2. Onderverdeling van de bedrijven die gebruik maakten van SIOL en IPR in de periode 1966-1969

Gebied	Geplande arbeidsplaatsen	Gerealiseerde arbeidsplaatsen totaal	w.v. ex-mijnwerkers
Oostelijke Mijnstreek	4.832	1.863	1.128
Maastricht	1.970	981	257
Sittard	6.788	2.611	1.430
Roermond	1.304	736	186
Totaal	14.894	6.191	3.001

Tabel 3. Procentuele verdeling van de werkgelegenheid

Gebied	Landbouw	Industrie	Bouwnijverheid	Diensten/Overheid
Noorden	16	29	11	44
Oosten	12	35	11	42
Westen	6	27	9	58
Zuiden	9	41	11	39
Nederland	9	32	10	49

eind 1968 42 bedrijven een officiële toezegging hadden ontvangen voor toepassing van de SIOL of IPR, betrekking hebbend op 11.245 geplande arbeidsplaatsen. Eind 1969 was dit aantal opgelopen tot 71 bedrijven met 14.894 arbeidsplaatsen. Ogenschoon leek het werkgelegenheidsprobleem hiermede voor een goed deel opgelost, temeer daar eind 1969 al een behoorlijk aantal arbeidsplaatsen was gerealiseerd, namelijk 6.191, waarvan 5.888 voor mannen en 303 voor vrouwen. Het aantal tewerkgestelde ex-mijnwerkers bedroeg 3.001.

Blijkens de *Nota inzake de sociaal-economische aspecten van het in de jaren 1969 t/m 1972 te voeren regionale beleid*, uitgebracht op 16 september 1968 door de toenmalige ministers De Block en Roolvink, zullen Limburg en Noord-Brabant in de komende 10 à 15 jaar verhoudingsgewijs het snelste accres te zien geven van het aantal naar werkgelegenheid zoekende arbeidskrachten (blz. 16). Door de combinatie van een relatief snelle toename van de beroepsbevolking en een teruglopende werkgelegenheid in de oude industriële bedrijfstakken, zal Limburg in de komende periode met niet geringe problemen op de arbeidsmarkt worden geconfronteerd (blz. 17). Hoewel de verdeling van de werkgelegenheid over de vier sectoren thans zal afwijken van die in 1965, is het nuttig om na te gaan, hoe in 1965 die verdeling eruit zag (zie tabel 3). In het zuiden blijkt het merendeel van de beroepsbevolking in de industrie werkzaam te zijn, met name 9% meer dan het landelijke percentage aangeeft; bovendien zijn er 10% minder werkzaam bij diensten en overheid. Indien wij van de stelling uitgaan, dat de landelijke verdeling evenwichtig is, dan ligt deze voor het zuiden beslist ongunstig.

Ondanks de uit de bezorgdheid van de regering voortvloeiende, goedbedoelde pogingen om tot een evenwichtiger opbouw van de werkgelegenheid te komen, moet — mede aan de hand van recente ontwikkelingen in Zuid-Limburg — geconstateerd worden, dat het beleid in zijn algemeenheid niet toereikend is geweest. De Staatsmijnen hebben in eerste aanleg het overcompleet wordende mijnpersoneel kunnen overplaatsen naar de chemische bedrijven van dit concern, doch kortgeleden is gebleken dat overplaatsing zonder meer geen soelaas geeft. Het gevolg hiervan was een overbezetting. Doordat dit bedrijf te kampen heeft met afzetproblemen voor een aantal van zijn producten (mede het gevolg van onvoldoende marktinzicht), zullen waarschijnlijk vrij veel mensen moeten afvloeien. Bij Sphinx in Maastricht zullen op korte termijn eveneens mensen moeten afvloeien. Men spreekt van 300, dat is ongeveer 10% van het personeelsbestand. Deze berichten, een geruchtmakende bedrijfssluiting in Kerkrade — n.b. een nieuw bedrijf dat werd gevestigd in het kader van de herstructurering — alsmede gesignaleerde moeilijkheden bij andere bedrijven plus het niet-realiseren van de voorgenomen „joint-venture” olieraffinaderij DSM/Shell leiden ertoe, dat men zich steeds ongeruster gaat maken over de toekomstige werkgelegenheid.

Extra stimulansen

Het is dan ook niet verwonderlijk, dat Gedeputeerde Staten van Limburg opnieuw bij de regering aan de bel trekken en om extra stimulansen voor de werkgelegenheid vragen, t.w.:

- het aantrekken van een nieuwe „economische motor” van een expanderend karakter;

- b. verhoging van die uitbreidingspremie voor industrieën van 10 naar 15% (deze was oorspronkelijk ook 15%);
- c. vestiging van meer rijksdiensten;
- d. toekenning van extra woningcontingenten ten einde een beletsel bij de eventuele vestiging van nieuwe industriële bedrijven weg te nemen;
- e. verbetering van de infrastructuur, d.w.z. verbetering van spoorwegverbindingen.

Niet alleen, dat men zich ongerust maakt over de toekomstige werkgelegenheid in het zuidelijke deel van de provincie, ook in het gebied van Venlo tot en met Roermond zullen maatregelen genomen moeten worden. Uit een brief van 29 mei 1971 van o.a. het stadsgewest Roermond en de Kamer van Koophandel en Fabrieken voor Midden-Limburg aan de minister van Economische Zaken blijkt, dat er in dit gebied 10.000 nieuwe arbeidsplaatsen gecreëerd moeten worden in de periode van 1971 tot 1980. De werkgelegenheid in dit gebied vertoont een zwakke en daarom gevaarlijke onderstructuur, zodat er zorg is omtrent de toekomstige ontwikkeling. Vandaar dat voor dit gebied eveneens maatregelen worden gevraagd als de vestiging van een industriële „motor”, verplaatsing van een of meer rijksdiensten, enz.

De meeste bedrijven in dit gebied zijn besloten familievennootschappen, waarover Thurlings, Heere en Oldendorff in hun boek *Schets van de sociaal-economische structuur van Noord-Limburg* o.a. schreven: „Voor wat de financiering betreft, laat zich de vraag stellen hoe lang nog de — besloten — familievennootschap in bepaalde bedrijfstakken zich kan handhaven”. De ontwikkeling van de techniek en de overgang op verfijnde producten en produktiemethoden stellen namelijk zware eisen aan de financieringsmogelijkheden.

Er mag overigens van de traditionele bedrijfstakken verwacht worden dat er, al dan niet volgens plan, een saneringsproces op gang zal komen. Bij veel bedrijven zijn er te weinig reserves voor vervangingsinvesteringen — dit is o.m. het geval in de steenindustrie — en de nog aanwezige middelen worden veelal aangewend ter verhoging van de mechanisering, o.a. omdat steeds minder personeel bereid wordt gevonden bij de steenindustrie en metaalgieterijen werkzaam te zijn. De oorzaak van dit verminderde animo ligt in het minder gunstige image, ook al vanwege hun economische instabiliteit. Hoewel er buitenlandse arbeiders aangetrokken moesten worden, heeft de rationalisering geleid tot een vermindering van het aantal arbeidsplaatsen bij deze industrieën.

De keramische industrie (metselbaksteen, dakpannen en gresbuizen) ondervindt veel concurrentie van vervangende grondstoffen en producten en het is daarom noodzakelijk gebleken andere artikelen in het produktiepakket op te nemen. Enige fabrieken hebben dan ook het initiatief genomen op de tegelmarkt te penetreren. Aangezien deze fabrieken vrijwel dezelfde producten vervaardigen en er én veel tijd én veel geld in de bewerking van de verschillende markten wordt geïnvesteerd, ware het aan te bevelen, indien men zou besluiten tot samenwerking. Bovendien zijn deze bedrijven geen van alle bijzonder kapitaalkrchtig. De metselbakstenen, die de fabrieken in deze streek vervaardigen, moeten gerangschikt worden onder de luxe producten; de produktie van alle fabrieken te zamen bedraagt nauwelijks enige procenten van de totale Nederlandse baksteenpro-

duktie. Gebleken is, dat de afzetmogelijkheden van deze betrekkelijk dure stenen zeer conjunctuurgevoelig zijn. Het ligt voor de hand dat deze fabrieken daarom geen zekerheid bieden voor continue werkgelegenheid.

Op de hierboven geschetste situatie vormen een aantal expansieve bedrijven in Venlo en Venray een gunstige uitzondering. In Venray is de ontwikkeling, mede dank zij de vestiging van Rank-Xerox, explosief en naar verwachting mag worden zal de groei van de werkgelegenheid in deze plaats meer bedragen dan de toename van de beroepsbevolking en dientengevolge enig soelaas bieden voor het tekortschieten in andere gebieden.

Zojuist is opgemerkt, dat vele bedrijven worden geconfronteerd met wijzigingen in produktiemethoden en betere producten. Dit is voornamelijk het gevolg van het groeiende aanbod van Duitse, Belgische en andere bedrijven in de Europese Gemeenschap, waar de marktgerichte industrialisatie in een vroeger stadium is aangepakt. Verwacht kan worden, dat een aantal bedrijven met te weinig kapitaal en te weinig marktinzicht in moeilijkheden zullen komen; wellicht biedt het samengaan met bedrijven in dezelfde bedrijfstak een oplossing. In andere gevallen zal bedrijfssluiting onvermijdelijk zijn, waardoor werkgelegenheid wegvalt.

In Limburg is dus sprake van in de toekomst teruglopende werkgelegenheid. Een andere conclusie zou van weinig realiteitszin getuigen. Bovendien is deze werkgelegenheid in vele gevallen conjunctuurgevoelig, getuige de snelle toename van de werkloosheid tijdens de (betrekkelijk onschuldige) recessie in 1966/1967. Het is daarom te betreuren, dat de herstructurering tot nu toe niet de beoogde resultaten heeft opgeleverd en met name in Zuid-Limburg hebben in de eerste helft van dit jaar slechts vijf bedrijven besloten tot vestiging met in totaal plaats voor 195 werknemers (zie NRC-Handelsblad van 16 juli jl.). Dit is veel minder dan de enige duizenden, die destijds waren gepland. Behalve het ontoereikende aantal vestigingen, bestaat er evenmin inzicht welk soort bedrijven zich zal moeten vestigen en bovendien of het produkt of de produkten die men zich voorstelt te gaan fabriceren, door de markt zullen worden opgenomen.

In de eerder genoemde nota van 16 september 1968 wordt op blz. 9 gesteld:

„Bij de beoordeling van de premie-aanvragen is één van de maatstaven de financiële achtergrond van de onderneming. Daaraan worden bepaalde minimumeisen gesteld. Gezonde bedrijven zijn voor de ontwikkeling van groot belang. Bedrijven die zich ondanks de overheidssteun slechts met de grootste moeite kunnen staande houden of die alleen onder een gunstige conjunctuur de produktie kunnen voortzetten, zijn zowel voor de plaats van vestiging als voor de in het bedrijf werkzame krachten een bron van zorg. Een mislukking telt in dit opzicht zwaar. Het is zeer moeilijk om op grond van de aanvraag reeds te concluderen of het bedrijf goede levenskansen heeft. De financiële maatstaven geven hiervoor echter een zekere indicatie. Het is naar de mening van de ondergetekenden mede aan het stellen van bepaalde financiële voorwaarden te danken, dat slechts een gering aantal van de bedrijven, die een premie hebben ontvangen, later tot sluiting moesten overgaan”.

Uit deze richtlijnen zou kunnen worden opgemaakt, dat de afzetmogelijkheden van de door de nieuw te vestigen bedrijven te vervaardigen produkten niet bepalend zijn voor het toekennen van de premie. Het is mogelijk, dat de aanvragers hun verzoeken met relevante gegevens moeten ondersteunen, doch of hierbij sprake is van uitvoerige marketing-rapporten en -plannen is niet duidelijk. Gezien de moeilijke situatie van de werkgelegenheid

in de afgelopen jaren, moet verondersteld worden, dat veel bedrijven sterk conjunctuurgevoelige produkten vervaardigen of niet voldoende marktgericht zijn en dat de concentratie van dit soort bedrijven in Limburg te groot is. Met andere woorden: er is onvoldoende aandacht besteed aan een zo groot mogelijke risicospreiding.

Het is begrijpelijk, dat vele Limburgse werknemers daarom weinig vertrouwen hebben in de ontplooiende initiatieven en de voorkeur geven aan pendelarbeid bij de nog florerende bedrijven in de Duitse en Belgische grensgebieden. Indien deze bedrijven echter ook de gevolgen zouden ondervinden van een conjuncturomslag, zullen de buitenlandse arbeidskrachten, i.c. de pendelarbeiders vermoedelijk het eerst moeten afvloeien. Dit zou leiden tot een massaal aanbod van arbeidskrachten, waarvoor dan geen werkgelegenheid is.

Behoeftte aan marketing

Het is dan ook niet verwonderlijk, dat de voor een gezonde economische ontwikkeling verantwoordelijke instanties zich realiseren, dat er op korte termijn spijkers met koppen geslagen moeten worden en dat men, meer dan eerst, aan marketing moet gaan denken.

Op 13 mei jl. werd in Limburg een Marketing-Management-Dag georganiseerd, waarbij vertegenwoordigers van circa tweehonderd ondernemingen aanwezig waren. In *Elseviers Weekblad* van 29 mei jl. werd hierover verslag uitgebracht. Hieraan ontleen wij: „Het grote gebrek van de Limburgse bedrijven is, dat zij produktgericht zijn inplaats van marktgericht. Nog steeds meent men zich op de borst te mogen kloppen als men een goed degelijk produkt vervaardigt, precies zoals vader en grootvader dat deden”. Ongetwijfeld is deze mening gechargeerd, maar er zit vermoedelijk wel een kern van waarheid in en als zodanig is er verband met de conjunctuurgevoeligheid van de Limburgse arbeidsmarkt. Immers, een produkt-georiënteerde maatschappij is over het algemeen aan meer fluctuaties onderhevig dan een markt-georiënteerde maatschappij, waarbij marketing overigens geen panacée voor alle moeilijkheden is. Als tweede saillante punt op de Marketing-Management-Dag bleek, dat 68% van de aanwezigen zich uitsprak voor de een of andere vorm van samenwerking. Dit duidt onder meer op de bewustwording dat bedrijven behoefte hebben aan schaalvergroting.

Op grond van de hierboven gesignaleerde ontwikkelingen en tendenties is het begrijpelijk dat de Limburgse problemen voorpagina-nieuws zijn geworden en daarom deel hebben uitgemaakt van de hoofdlijnen van het regeer-akkoord. In zijn brief van 4 juni 1971 aan de voorzitters van de Tweede Kamer-fracties van KVP, AR, VVD, CHU en DS '70 heeft de kabinetsinformatuur twee belangrijke punten gesteld:

1. handhaven van de investeringspremieregeling alleen voor het Noorden, met de mogelijkheid deze voor Limburg te laten herleven;
2. verplaatsen, na overleg met betrokkenen, van enkele grote (semi)-overheidskantoren naar het Noorden en Limburg.

De fractievoorzitter van de KVP antwoordde hierop: „Zo lang dit noodzakelijk blijft, dient ook het beleid t.a.v. de herstructureringsgebieden te worden voortgezet. Aan dit laatste punt hecht ik, gelet op de situatie in Zuid-Limburg, bijzondere betekenis” en de fractievoorzitter van de VVD: „Ik kan mij geheel met dit punt ver-

enigen, zij het, dat ik er prijs op stel, dat het nieuwe kabinet een nota uitbrengt over de situatie van de werkgelegenheid in Limburg, met name in het Zuiden, ook gezien in het licht van de ontwikkeling van de pendel”.

Deze loffelijke uitlatingen — die van de overige fractieleiders waren minder specifiek — zullen ongetwijfeld leiden tot de voorbereiding van een aantal maatregelen.

Fundamentele veranderingen

Om een duurzaam effect te sorteren, zal de basis van deze maatregelen ontwikkelingsplanning op lange termijn moeten zijn! Limburg is een ontwikkelingsgebied (of men dit prettig vindt of niet) en niet zo maar een landsdeel dat mondjesmaat hulp nodig heeft. Er zullen daarom fundamentele veranderingen doorgevoerd moeten worden, welke leiden tot een beredeneerde en evenwichtige werkgelegenheidspolitiek; Limburg is in de afgelopen jaren al teveel achtergebleven, terwijl de geografische ligging juist voor ons land zoveel voordelen biedt.

Deze veranderingen zullen het gevolg kunnen zijn van maatregelen als:

1. inventarisatie van de werkgelegenheid, zowel met betrekking tot de bedrijven en de levensvatbaarheid daarvan als de door deze bedrijven vervaardigde produkten;
2. inventarisatie van vestigingsmogelijkheden, opdat er een zodanige produktifferentiatie ontstaat, dat de werkgelegenheid binnen minimale grenzen conjunctuurgevoelig is;
3. de instelling van een lichaam, dat genoemd zou kunnen worden „Provinciale Raad voor Marketing en Industrialisatie”. Deze raad zou tot taak hebben het uitvoeren van macro-marketing-planning en het adviseren van belanghebbenden. Een dergelijke organisatie zou tot stand kunnen komen door bundeling van daartoe geschikt personeel van het ETIL, de Rijksnijverheidsdienst, Industrieschappen, COP-commissies, Kamers van Koophandel en Fabrieken, aangevuld met ervaren marketing-deskundigen;
4. het subsidiebeleid zal voor een belangrijk deel gebaseerd moeten worden op de marketing-plannen van de aanvragende bedrijven;
5. de zo snel mogelijke doorvoering van de bestuurlijke herindeling van de provincie, zodat industrieterreinen beter gepland kunnen worden;
6. visie op lange termijn.

Jean Fourastié schreef in zijn boek *La grande métamorphose du vingtième siècle*: „De oude volkshuishouding berustte op de schaarste aan grond en grondstoffen, men kan hopen en verwachten, dat de economie van 1975 zal berusten op de behoeften van de mens”.

Niet alleen dat er op korte termijn maatregelen getroffen moeten worden om uit de vicieuze cirkel te geraken, ook de bevolking moet ingelicht worden over de stand van zaken. Er is nu een groot wantrouwen, dat een gezonde herstructurering in de weg zou kunnen staan. Indien men ertoe mocht besluiten om tot de oprichting van een overkoepelende organisatie te komen, is het zaak dat de bevolking goed wordt voorgelicht. De welvaart van Limburg is een zaak, die iedereen in Nederland zou moeten aangaan en daarom moeten er, voordat het te laat is, doeltreffende maatregelen genomen worden.

K. Rooderkerk

Democratische organisatiestructuren in Engeland (I)

H. BOR
R. MOMMERS

De auteurs, studenten aan de Nederlandse Economische Hogeschool, maakten voor hun studie aan de faculteit der Sociale Wetenschappen, een scriptie over vier democratisch bestuurd bedrijven in Engeland. Het doel hiervan was een beschrijving te geven van het functioneren van dergelijke bedrijven. Hierbij werd speciaal aandacht besteed aan de houding van de werknemers en de vakbonden. In twee artikelen zullen in ESB de twee meest interessante ondernemingen worden behandeld. In de eerste aflevering wordt de John Lewis Partnership Ltd. beschreven, een holding company, waarin vijftig winkelbedrijven zijn ondergebracht.

De eigendomsstructuur

De John Lewis Partnership Ltd. is een holding company, waarin vijftig winkelbedrijven zijn ondergebracht. Het bedrijf bestaat sinds 1864 en het heeft in de loop der jaren een voortdurende groei gekend. Er werken in totaal meer dan 17.500 mensen en de grootte van het kapitaal is £ 52 mln. De omzet heeft in 1969 de £ 100 mln. overschreden. De onderneming kan de sterke concurrentie, die er op haar werkterrein bestaat, goed aan en groeit zelfs sneller dan haar concurrenten.

In april 1929 verkocht John Spedan Lewis, de oprichter van de „Partnership” al zijn rechten in de twee zaken, waaruit de onderneming toen bestond, aan de werknemers. De koopsom bleef in de onderneming als een rentevrije lening met een zeer lange looptijd. Voorlopig hield hij echter zelf bepaalde aandelen, waardoor de controle over het bedrijf voor hem gewaarborgd bleef. Op 26 april 1950 werd de totstandkoming van de „Partnership” voltooid. Op die datum werden de aandelen, die Lewis had aangehouden, overgedragen aan een „trust-company”, de „John Lewis Partnership Trust Ltd.”. Deze „trust-company” beheert de rest van het concern voor de werknemers en wordt bestuurd door een uit vijf leden bestaande raad van beheer (de „Trustees of the Constitution”). De „Central Council” (zie onder), waarvan de meerderheid bestaat uit door de werknemers gekozen leden, benoemt drie van de vijf „Trustees”. De andere twee „Trustees” zijn de „Chairman” en de „Deputy Chairman” van de holding company.

Het valt bij deze eigendomsstructuur op, dat John Lewis het kennelijk pas na 21 jaar aandurfde de werknemers behalve de eigendom ook formeel de controle over zijn bedrijf te geven. Bovendien is de uiteindelijke constructie zodanig, dat zij slechts op indirecte wijze, nl. via een stelsel van getrapte verkiezingen, een stem in het kapittel hebben.

De winstdeling

De nettowinst is beschikbaar voor verdeling over alle Partners. Partner is iedereen die in dienst van het bedrijf is. De uiteindelijke beslissing over de hoogte van de nettowinst, dus over het bedrag dat beschikbaar is voor winstdeling, wordt genomen door de „Board of Directors”, waarvan vijf van de twaalf leden door de

„Central Council” worden gekozen. De „Central Council” heeft echter geen directe invloed op deze beslissing. Zo is deze belangrijke beslissing min of meer „afgeschermd” van de invloed van de werknemers-eigenaars. Het risico is anders erg groot — zo heeft men hoogstwaarschijnlijk geredeneerd — dat de werknemers teveel van de winst voor verdeling zouden bestemmen en de continuïteit van het bedrijf zou dan uiteraard bedreigd worden.

In de praktijk neemt de winstuitkering de vorm aan van uitkeringen aan zieke werknemers, bijdragen aan levensverzekering- en pensioenfondsen, korting op aankopen in de winkels van de „Partnership”, familietoelagen en giften, subsidies aan eetzaal, clubs enz. en een jaarlijkse bonus (de „Partnership Bonus”), die wordt berekend als een percentage van het loon. Normaliter wordt de „Partnership Bonus” niet uitgekeerd in contanten, maar in aandelen van de John Lewis Partnership. Op deze wijze wordt er behalve winst uitgekeerd, ook kapitaal gevormd dat kan dienen voor de financiering van de verdere groei van de „Partnership”. Als men contanten wil, dan kunnen de aandelen verkocht worden. Voor dat doel vormt de „Partnership” ieder jaar een pool, die de aandelen op gunstige momenten van de hand kan doen. Doordat de aandelen geen stemrecht verschaffen, brengt de jaarlijkse uitgifte van nieuwe aandelen niet de uiteindelijke zeggenschap van de „Trustees” in gevaar. In gunstige jaren, zoals bijv. in 1965/1966, kan de „Partnership Bonus” oplopen tot 15% van het loon.

De organisatiestructuur

a. Bij de overdracht van aandelen aan de „trust-company” trad een *Constitution* in werking, die de structuur van de „Partnership” vaststelde en de bevoegdheden van de voornaamste organen daarin (de „Chairman”, de „Central Board” en de „Central Council”) definieert. In de „Constitution” is vastgelegd, dat

¹ De scriptie „Enkele democratische bedrijven in Engeland” is voor belangstellenden verkrijgbaar bij de Faculteit der Sociale Wetenschappen van de NEH. Er zij op gewezen dat de gevonden resultaten niet zonder meer op de situatie in Nederland van toepassing behoeven te zijn.

deze drie organen de bron van alle gezagsuitoefening in de onderneming vormen. Men gaat ervan uit, dat in ieder bedrijf een zeker gezag zal moeten worden uitgeoefend. Dat gezag zal echter gebonden moeten zijn aan specifieke regels.

b. De *Chairman* draagt de verantwoordelijkheid voor het handhaven en uitvoeren van de „Constitution”, waarin deze regels te vinden zijn. Hij heeft tevens de hoogste verantwoordelijkheid voor het leiden van de onderneming.

c. Het tweede gezagdragende orgaan in de John Lewis Partnership is de *Central Board*. Dit is de „Board of Directors” van de holding company, die zoals reeds vermeld is, bestaat uit twaalf leden. Naast de vijf leden, die door de „Central Council” gekozen worden, bestaat zij uit de „Chairman” en „Deputy Chairman” en vijf leden die door de „Chairman” benoemd worden. De „Board” is de belangrijkste beleidsvormende instantie van de „Partnership” en heeft de verantwoordelijkheid voor alle uitgaven.

d. Het derde orgaan dat in de „Constitution” genoemd wordt, is de *Central Council*, die uit ongeveer 140 leden bestaat, waarvan jaarlijks tweederde door alle „Partners” wordt gekozen. De rest van de leden wordt benoemd door de „Chairman”; dit zijn „ex officio”-leden en anderen die een bepaalde deskundigheid of bijzondere persoonlijke kwaliteiten hebben. Men vindt dat de „Council” daarover moet kunnen beschikken. Bijna alle 150 constituenten hebben één gekozen lid in de „Council”, zodat de verschillende branches van het concern naar hun grootte vertegenwoordigd zijn.

In theorie kunnen de kandidaten voor de verkiezingen van de „Central Council” vertegenwoordigers van ieder functie-niveau in het bedrijf zijn. Uit een onderzoek van Flanders e.a.² blijkt echter, dat er in feite meer kandidaten zijn die de rang van manager hebben dan kandidaten die een lagere functie in de hiërarchie bekleden (resp. „managerial” en „rank and file”-kandidaten). Bovendien worden de managers eerder gekozen. Als hierbij nog in ogenschouw wordt genomen, dat alle benoemde leden van de „Central Council” leden van het management zijn, dan is duidelijk, dat de „Central Council” meer representatief is voor het management dan voor de „rank and file Partners”. Aangezien het grootste deel van het werk van de „Central Council” wordt voorbereid en uitgevoerd in commissies, is de samenstelling van deze commissies in dit opzicht ook belangrijk.

Hierbij blijkt het volgende: 1. in vergelijking met het lidmaatschap van de hele „Council” vertoont het lidmaatschap van de commissies een verschuiving in de richting van de hogere rangen van het management; 2. de „ex officio”-leden spelen een veel grotere rol in de commissies; 3. het is normaal, dat de voorzitters en vicevoorzitters van de commissies eerder „ex officio”-leden dan gekozen leden van de „Council” zijn.

In deze situatie is nog weinig verandering gekomen sinds het onderzoek van Flanders werd uitgevoerd. Als voornaamste reden hiervoor werd aangevoerd, dat een groot gedeelte van de „rank and file Partners” geen beslissingen wil nemen, hoewel men dit wel tracht te stimuleren.

Als drierde deel van de leden van de „Central Council” van mening is, dat de „Chairman” faalt in zijn verantwoordelijkheid de „Constitution” te handhaven, dan kan de „Central Council” aan de „Trustees” verzoeken hem te ontslaan. Als dit verzoek niet binnen een maand wordt ingetrokken, moet de „Chairman” zijn functie opgeven. Hij mag zijn opvolger benoemen (wat ook in normale omstandigheden de procedure is), maar de meerderheid van de „Trustees” moet het met deze benoeming eens zijn. Is dat niet het geval, of verzuimt de „Chairman” een opvolger aan te wijzen, dan hebben de „Trustees” de bevoegdheid een nieuwe „Chairman” te benoemen.

De „Central Council” kan belangrijke beleidskwesties naar zich laten verwijzen als drie van de vijf leden die zij benoemd heeft in de „Central Board” niet in staat zijn voor de „Central Council” te stemmen. Zij heeft ditzelfde recht, als de „Central Board” handelingen wil verrichten waarbij een liquidatie of toename van meer dan 5% van het vaste kapitaal op het spel staat.

De „Central Council” heeft een eigen budget, dat zij naar eigen inzicht kan besteden. Meestal liggen zaken waaraan geld wordt uitgegeven op het terrein van het welzijn van alle „Partners” gezamenlijk of van individuele „Partners” (pensioenen, familietoelagen, levensverzekering, uitbetalingen aan zieken enz.). Een ieder die denkt dat de „Partnership” hem onrechtvaardig behandeld heeft, kan een beroep doen op de „Central Council” en deze kan, als daartoe aanleiding bestaat, het slachtoffer van deze behandeling schadeloos stellen. Voorts kunnen de leden van de „Central Council”, die zes tot zeven maal per jaar in openbare vergaderingen bijeenkomen, iedere zaak die zij wensen te bespreken aan de orde stellen en bediscussiëren. Zij kunnen ook over die zaken inlichtingen vragen aan zowel de „Chairman” als de „Central Board”. Vaak resulteert uit zo'n discussie een aanbeveling of een advies aan één van deze twee. Aanbevelingen of adviezen van de „Central Council” zijn echter niet bindend.

Om de „Council-leden” te beschermen tegen eventuele sancties ten gevolge van hun uitlatingen in de „Council”, is bepaald, dat zij in het jaar waarin zij lid zijn en het jaar daarna pas ontslagen kunnen worden met toestemming van de voorzitter van de „Council” of van de „Chairman”. De „Constitution” kan pas gewijzigd worden als de meerderheid van de „Council” daarmee instemt.

De „Chairman” heeft voorgesteld een uitbreiding te geven aan de bevoegdheden van de „Central Council”. Hij zou dan ieder jaar verplicht zijn een uitgebreid rapport over de gang van zaken in de onderneming te geven. Dat heeft hij in de laatste jaren al vrijwillig gedaan. Nadat hij het rapport heeft uitgebracht zou de „Central Council” d.m.v. een stemming moeten beslissen of zij hem voor het volgend jaar wederom haar vertrouwen schenkt.

e. De *Branch Councils* zijn met de „Central Council” vergelijkbare instituties op het niveau van de branche.

² A. Flanders, R. Pomeranz en J. Woodward: „Experiment in Industrial Democracy, a study of the John Lewis Partnership”, Londen 1968, blz. 60, 61.

Zij bestaan ook voor tenminste tweederde uit gekozen en voor ten hoogste eenderde uit benoemde leden. De „constituencies” voor de verkiezingen worden hier gevormd door groepen afdelingen in de branches, waarbij het de bedoeling is één gekozen lid voor iedere 36 kiezers in de „Council” te krijgen. Het aantal leden in de „Branch Councils” varieert van 11 tot 55.

De „Branch Councils” zijn vrij ieder onderwerp te bediscussiëren en daarover aanbevelingen te doen. Het gaat vooral om onderwerpen die van specifiek belang voor hun branche zijn. Zij kunnen echter ook zaken bespreken die de hele „Partnership” aangaan en daarover aanbevelingen doen. Dergelijke adviezen zullen echter meestal worden uitgebracht via de „Central Council”, omdat de meeste „Central Councillors” lid zijn van de „Council” in hun eigen branche en zo punten op de agenda van de „Central Council” kunnen plaatsen die voortkomen uit discussies in de branches. De leden zijn op dezelfde wijze als de „Central Councillors” beschermd tegen ontslag. Ook de „Branch Councils” hebben een eigen budget, dat vooral besteed wordt aan bijv. subsidies voor lokale faciliteiten voor vrijetijdsbesteding, subsidies voor eetzaal enz.

De zes tot acht vergaderingen die een „Branch Council” per jaar heeft, worden in mindere mate bevolkt door managers dan de vergaderingen van de „Central Council”: ongeveer de helft van de gekozen leden bestaat uit „rank and file Partners” en bij alle branches is het aantal „ex officio”-leden kleiner (ongeveer 15% tegenover 20 tot 25% in de „Central Council”).

f. De *Committees for Communication* zijn ook gekozen commissies, die echter in geen enkele structurele relatie staan tot de „Councils”. Zij bestaan geheel uit en worden gekozen door „rank and file Partners”. Het doel van deze commissies is de „Partners” in direct contact te brengen met een vertegenwoordiger van de „Chairman” (die vroeger zelf hun vergaderingen voorziet). De „Committees” hebben ten hoogste 18 leden en de „constituencies” voor de verkiezingen ervan zijn zodanig vastgesteld, dat zij zoveel mogelijk bestaan uit mensen die hetzelfde soort werk op dezelfde plaats doen.

In de vier tot zes vergaderingen die per jaar worden gehouden, kan weer ieder onderwerp zelfstandig aangesneden en bediscussieerd worden. De leden hebben hierbij dezelfde „parlementaire onschendbaarheid” als de leden van de „Councils” en zij hebben bovendien nog een extra bescherming: de vergaderingen zijn geheim. Bij de vrij informele vergaderingen komen er vnl. klachten over de directe werksituatie en suggesties voor de verbetering daarvan naar voren.

De „Chairman” onderhoudt nog steeds een speciale band met de „Committees for Communication”. Hij ontvangt de verslagen van al hun vergaderingen en bovendien brengt de „Partner’s Counsellor” iedere maand verslag aan hem uit over de algemene opinie in de „Committees”. Dit en het feit, dat er nogal veel publiciteit aan de activiteiten van deze commissies gegeven wordt, dragen er o.a. zorg voor, dat de klachten en suggesties van de „Committees” zeer serieus worden genomen door het lokale management en in voorkomende gevallen door het centrale management.

g. De *Partner’s Counsellor en de Registrars* worden

niet gekozen, maar zij hebben toch zeer specifieke verantwoordelijkheden op het gebied van de democratie in de John Lewis Partnership. De „Partner’s Counsellor” is een soort ombudsman in de onderneming. Hij moet voortdurend ter beschikking staan van mensen die adviezen of inlichtingen willen hebben die ze nergens anders kunnen of willen krijgen. Het gaat zowel om informatie of klachten over de werksituatie als om meer persoonlijke problemen. In iedere branche is er een „Registrar”, die er zorg voor moet dragen, dat de doelstellingen van de „Partnership” op het lokale niveau bereikt worden. Aan het hoofd van de „Registrars” staat de „Chief Registrar”, die evenals de „Partner’s Counsellor” direct verantwoording verschuldigd is aan de „Chairman”. Zowel de „Partner’s Counsellor” als de „Chief Registrar” zijn lid van de „Central Board” en zij behoren dus tot de hoogste functionarissen in de onderneming.

h. De *Gazette en de Chronicles* zijn weekbladen die een erg belangrijke rol spelen in de democratische procedures van de onderneming. De *Gazette* is het belangrijkste blad; het komt uit in de hele „Partnership”, in tegenstelling tot de *Branch Chronicles*, die slechts uitkomen in de branche waarop zij betrekking hebben. Beide bladen bevatten o.a. erg veel informatie over de handels- en financiële resultaten over een bepaalde periode, verslagen over de bijeenkomsten van „Central Board”, „Central Council”, „Branch Councils” en „Committees for Communication”, rapporten en artikelen van de „Chairman”, uittreksels van rapporten van het centrale management aan de „Chairman” en officiële bekendmakingen.

Maar het belangrijkste is waarschijnlijk de rubriek ingezonden brieven in beide bladen. Hierin kunnen de „Partners” (anoniem als zij dat willen) hun misnoegen over bepaalde situaties of handelingen uiten en van deze mogelijkheid wordt erg veel gebruik gemaakt. Bovendien zijn de verantwoordelijke managers (in vele gevallen iemand van het centrale management) verplicht in een commentaar onder de brief te reageren op de uitlatingen, wat op serieuze wijze wordt gedaan. Behalve veel klachten, komen er in de brieven ook suggesties voor bepaalde beleidskwesties of inlichtingen daarover naar voren. Ook hierop wordt door het management gereageerd.

Evaluatie

De nogal ruim geformuleerde vraag of democratisch georganiseerde bedrijven in onze economische orde efficiënt kunnen blijven functioneren, moet wat de John Lewis Partnership betreft, bevestigend worden beantwoord. Wij hebben immers gezien, dat het bedrijf met deze structuur sinds 1950 draait en dat het de concurrentie goed aan kan en zelfs een voortdurende expansie gekend heeft. Er zijn in het beschrevene een aantal factoren te vinden, die o.i. in belangrijke mate tot deze expansie en continuïteit bijgedragen hebben, dan wel daar mede een verklaring voor zijn.

Allereerst is er de al signaleerde vorm waarin het werknemerseigendom gegoten is, waarbij de werknemers weliswaar formeel eigenaar zijn van het bedrijf, maar waarbij zij tegelijkertijd min of meer onder curatele staan van de „Trustees”, die hun eigendom beheren.

Wel worden drie van de vijf „Trustees” door de vertegenwoordigers van de werknemers in de „Central Council” gekozen, maar dit stelsel van indirecte verkiezingen heeft ook het effect, dat de *directe* zeggenschap van de werknemers over hun eigendom ver te zoeken is. Als er wel sprake zou zijn van directe zeggenschap, dan behoeft dat op zichzelf nog niet een bedreiging van de continuïteit van het bedrijf te zijn. Toch was men daar kennelijk bang voor, gezien ook het feit dat John Spedan Lewis nog 21 jaar lang de controle over het bedrijf in eigen handen hield.

Een tweede factor, die nauw met de voorgaande samenhangt, is het systeem van winstdeling. De beslissing over het bedrag dat daarvoor beschikbaar is, wordt genomen in een orgaan waarop de werknemers nauwelijks invloed hebben. Op die manier wordt voorkomen, dat de werknemers onverantwoord grote porties van de winst voor zich zouden opeisen en daarmee de voor de continuïteit en expansie noodzakelijke investeringen in gevaar zouden brengen. Ook de vorm waarin de winstuitkering plaatsvindt (in aandelen), kan beschouwd worden als een beveiliging van de financiering. Overigens is de status van de John Lewis Partnership op de kapitaalmarkt zodanig, dat er nooit moeilijkheden zijn geweest als er op die markt een beroep moest worden gedaan.

De derde belangrijke factor lijkt ons dat, hoewel vertegenwoordigers van de werknemers of vertegenwoordigers van die vertegenwoordigers en zelfs in sommige gevallen de werknemers zelf een invloed hebben op het bedrijfsbeleid, de uitvoering van dat beleid op dezelfde wijze geregeld is als in andere bedrijven. Uitvoering van het beleid geschiedt namelijk door de „lijn”. Inderdaad kan het voorkomen dat het management, door bijv. een ingezonden brief in de *Gazette*, een of enkele van zijn maatregelen moet corrigeren, maar het merendeel van zijn maatregelen blijft onaangetaast en hij heeft dus m.a.w. nog een grote vrijheid van handelen. Die vrijheid van handelen lijkt ons noodzakelijk om snel beslissingen te kunnen nemen en dat is, zeker bij een sterke concurrentie, een voorwaarde voor continuïteit³.

De houding van de werknemers

Bij deze en de volgende paragraaf hebben wij vooral gebruik gemaakt van de eerder aangehaalde studie van Flanders c.s. De „rank and file Partners” blijken over het algemeen betrekkelijk tevreden te zijn met hun loon en de omstandigheden waarin zij moeten werken. Deze betrekkelijke tevredenheid staat echter voor het grootste deel niet in verband met de door hen getoonde belangstelling voor of betrokkenheid bij de democratische instituties van de „Partnership”. De kleine groep die erg geïnteresseerd was in deze instituties bleek wel een grotere „job satisfaction” te hebben dan de minder geïnteresseerden. De betrekkelijke tevredenheid van de werknemers over hun lonen kan waarschijnlijk gewoon verklaard worden uit het feit dat zij objectief gezien beter zijn dan die van hun collega's in andere bedrijven. De secundaire arbeidsvoorwaarden zijn ook goed te noemen. Iedereen heeft bijv. vier weken vakantie. Er is dan ook niet veel te doen voor de vakbonden. De condities zijn beter dan wat zij eisen. Een vertegenwoordiger van de John Lewis Partnership beschreef ons de houding

van de vakbonden als niet erg vriendelijk en wantrouwend. Als zij het experiment zouden steunen, dan zouden zij bijv. kunnen meewerken aan de training die er nodig blijkt te zijn om de belangstelling van de werknemers voor en hun participatie in de democratische instituties te vergroten. Dat doen zij echter niet.

Er blijkt overigens in de houding van de werknemers tegenover die vertegenwoordigende organen een langzaam afnemende belangstelling van de „Committees for Communication” naar de „Branch Councils” en van de „Branch Councils” naar de „Central Council”. De mannen zijn ook meer geïnteresseerd dan de vrouwen. Er is een wijd verspreide onwetendheid over de meer complexe instituties van de „Partnership” en het is erg moeilijk de vrouwelijke werknemers ertoe te bewegen in één van de vertegenwoordigende lichamen te participeren.

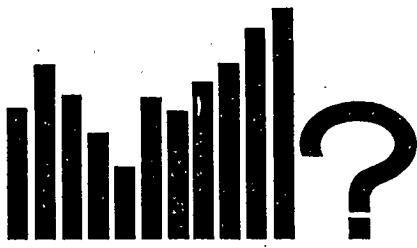
De meeste discussies over de omstandigheden waaronder het werk moet gebeuren, vinden plaats in de „Committees for Communication”. Daar komen ook de meeste klachten over die omstandigheden naar voren. Dat kan zowel de grotere belangstelling voor deze Committees als de nogal algemene onverschilligheid tegenover de andere vertegenwoordigende lichamen verklaren. De vertegenwoordigers van de John Lewis Partnership waarmee wij spraken, bevestigden, dat de belangstelling van de werknemers vooral uitging naar het participeren in beslissingen over hun eigen werk, de omstandigheden waarin zij dat moeten doen en het loon dat zij daarvoor krijgen. Er wordt nog wel getracht hun interesse voor andere zaken te stimuleren.

De houding van het management

Uit het onderzoek komt naar voren, dat de leden van het hogere management zich meer verbonden voelen met de doelstellingen van de „Partnership” dan de „rank and file Partners”. Vooral interessant was, dat in vergelijking met het bedrijfsleven en de handel in het algemeen, het niveau van hun „commitment” erg hoog bleek te zijn. De leden van het hogere management waarden de doelstellingen van de organisatie en hun taken daarin op intrinsieke wijze, op een manier die meer gebruikelijk is voor bijvoorbeeld de leden van een ideologisch gebaseerde politieke organisatie.

Men kan zeggen, dat het hogere management bij de John Lewis Partnership een bepaalde ideologie heeft, die in essentie neerkomt op een combinatie van Webers „protestante ethiek” en een totale „commitment” aan het begrip democratisch management. Doordat deze ideologie het gedrag van de managers consistent maakt en manipulaties, die gericht zijn op het verwerven van machtsposities in hun onderlinge relaties beperkt, wordt het systeem waarmee de managers het gedrag van de werknemers beheersen versterkt. Een belangrijke conclusie is ook het feit dat de ideologie een kader voor een gedragsbeheersend systeem levert, dat de betekenis van de organisatiestructuur als een determinant voor succes reduceert.

³ Bij de andere in de scriptie beschreven bedrijven zijn aanwijzingen te vinden dat het management sterker staat dan in bedrijven met een meer gangbare structuur, doordat de invloed van de werknemers op het beleid een gezagslegitimerende functie heeft.



Prognotities

Rampen bedreigen de wereld

De laatste maanden verschijnen er weer met de regelmaat van een klok allerlei sombere voorspellingen over de toekomst van de mensheid. De een is nog zwartgalliger dan de ander. De meest optimistische schrijvers vragen zich af of we het eind van deze eeuw nog zullen halen. De meest pessimistische schrijvers betwijfelen of 1980 nog wel haalbaar is.

Het kan niet anders of dit soort voorspellingen moet, terecht of ten onrechte, een aantal mensen behoorlijk ongerust maken. Het is waarschijnlijk vooral de jeugd, die gevoelig op dit soort berichten reageert. Het geeft hun een gevoel van machteloosheid, waaruit zowel wanhoop als onverschilligheid kan voortvloeien. Dit leidt op zijn beurt weer tot verschillende onplezierige reacties, die tegenwoordig heel wat problemen veroorzaken. Daarnaast zullen de meer flegmatisch ingestelden zich toch minstens gaan afvragen of het nog wel zin heeft hoge pensioenpremies en levensverzekeringen te betalen.

Hoe komen dit soort berichten nu in de wereld? Spruiten ze soms voort uit de behoefte om te griezelen, waaraan ook veel sprookjes hun bestaansgrond ontleen? Of vinden deze moderne sprookjes hun voedingsbodem in de verwarring over de toenemende complexiteit van de maatschappij?

Hoewel de managers zich volledig inzetten voor het bevorderen van de belangen van de „rank and file Partners”, zijn zij ervan overtuigd, dat zij zelf het best kunnen beoordelen wat die belangen zijn en voelen zij zich verplicht er zorg voor te dragen dat de irrationele gevoelens van de „rank and file” niet tussenbeide komen als het erom gaat hun eigen belangen te behartigen. De algemene conclusie die er uit de door Flanders gehouden interviews met het management naar voren kwam, was dat de leden daarvan, de democratische instituties ten spijt, er evenzeer op gebrand waren

Vroeger waren er nog geleerden die alles konden overzien; tegenwoordig beseft iedere hoogleraar tot zijn spijt dat hij nauwelijks op de hoogte is van wat zijn collega een paar deuren verder eigenlijk doet. De onbekendheid met de stand van zaken in andere wetenschappen of specialisaties geeft een gevoel van onzekerheid.

Het is natuurlijk ook mogelijk dat de pessimistische voorspellingen samenhangen met het karakter van de voorspeller. Er zijn nu eenmaal optimisten en pessimisten. Het zal niet veel moeite kosten om van beiderlei kunnen indrukwekkende groepen bijeen te brengen, die met volstrekte unanimiteit volledig tegengestelde uitspraken zullen doen. Sombere voorspellingen en uitspraken kunnen ook voortvloeien uit politieke meningsverschillen. Tegenstanders van de bestaande maatschappijstructuur of van de aan het bewind zijnde regering zoeken meestal gretig naar materiaal om aan te tonen hoe slecht het allemaal wel gaat. Naïeve tegenstanders van het kapitalisme, of wat daar tegenwoordig voor doorgaat, schrijven de milieuproblematiek geheel aan dit systeem toe. Een minder bevooroordeelde waarnemer zal constateren dat geen land ter wereld gevrijwaard blijft voor deze problemen.

Worden al die voorspellingen nu door de feiten of door betrouwbare calculaties ondersteund? Het is de moeite waard om de publikaties op dit gebied eens kritisch door te nemen. Wie bijvoorbeeld het recente boek van Desmond King-Hele open slaat, wordt in de eerste alinea's al getroffen door de sombere toon van dit werkje¹. Alleen de titel van het boek en van het eerste hoofdstuk spreken al boekdelen. De eerste alinea van het boek luidt als volgt:

„Zal onze civilisatie zichzelf voor het jaar 2000 vernietigen? Dat is de eerste vraag die onder ogen moet worden gezien en niemand kan zeker zijn van het antwoord. Als we, wat waarschijnlijk lijkt, al te optimistisch, agressief en nationalistisch blijven, in de ban van het

verouderd dogma, mogen we niet verwachten het eind van de eeuw zonder kleerscheuren te halen. We kunnen slechts hopen dat we erin zullen slagen onze erfelijke agressieve driften van koers te doen veranderen en onze onwil tot het voorzien van rampen te boven te komen (...). Maar dit zijn onverbiddelijke voorwaarden en het logisch antwoord op de vraag: „Heeft de mens een toekomst?” is: „Waarschijnlijk niet”; of om het nauwkeuriger uit te drukken: „De mens heeft vele toekomstmogelijkheden, maar de meest waarschijnlijke zijn rampzalig”.

Voordat het betoog begint, heeft de schrijver de conclusie al neergeschreven. Dit wekt wel enige argwaan. Het tweede hoofdstuk begint al niet veel beter, nl. met „Ieder die vandaag tracht zo'n dertig jaar vooruit te kijken, zal mogelijk de moed daartoe verliezen, indien hij dertig en zestig jaar terugkijkt”. De schrijver verwaarloost de positieve waarnemingen en trekt de negatieve naar voren. Hij vermeldt niet hoe snel we ons weer hersteld hebben van de beide wereldoorlogen en van de grote depressie. Hij vertelt niet dat er nu toch al heel wat plannen worden uitgevoerd of voorbereid om de milieuvuiling te bestrijden of te voorkomen. Hij verzwijgt dat wij inmiddels het stadium van de koude oorlog achter de rug hebben, dat er een intensieve internationale samenwerking tot stand is gekomen en dat de levensstandaard en de gezondheidstoestand van de mens, althans in de meer ontwikkelde landen, de laatste vijftig jaar aanzienlijk is gestegen. King-Hele gaat er vanuit dat de wereld geregeerd wordt door domme, gevoelloze en zelfs gewetenloze politici. Hij beseft blijkbaar niet dat de bewegingsvrijheid van politici niet zo bijzonder groot is en dat zowel regering als oppositie kunnen steunen op een leger van deskundigen, die in hun ijver geen steen op de andere laten.

¹ Desmond King-Hele: „Het einde van de twintigste eeuw?”. Kluwer, Deventer 1970, 175 blz., f. 18,50.

zelf beslissingen te nemen als het management in meer autoritaire organisatietypen. De inhoud van de beslissingen wordt waarschijnlijk beïnvloed door de ideologie van het democratische management. De manier waarop men tot die beslissingen komt, wordt daardoor niet beïnvloed. Het is verder duidelijk, dat de managers uitgaan van een harmoniemodel in de relatie managers-werknemers.

Hans Bor
Rob Mommers

In een volgend hoofdstuk komt de schrijver tot de conclusie dat het in het jaar 2000 weliswaar technisch mogelijk zal zijn de wereld van voldoende voedsel te voorzien, maar dat het er waarschijnlijk niet van zal komen. Zijn pessimisme is o.a. gebaseerd op het feit, dat in de periode 1963-1966 de voedselproductie zich niet zo voorspoedig ontwikkelde; 1966 was namelijk een slecht jaar. Ik vind het bedenkelijk als men een lange-termijnvisie opbouwt met behulp van gegevens over korte-termijnfluctuaties.

In zijn beschouwing over de technologie is de schrijver zo welwillend om een aantal gunstige conclusies te vermelden. De duidelijkste uitspraak is nog dat de energievoorziening voorlopig wel gewaarborgd is. De andere uitspraken zijn veel meer speculatief of zelfs uitermate onwaarschijnlijk. King-Hele ziet bijv. als een voor de hand liggende ontwikkeling dat vertaalcomputers verbonden aan internationale telefooncentrales gesprekken in onderling verschillende talen mogelijk zouden maken. Voor zover mij bekend is, is het nog nooit gelukt om behoorlijke vertalingen door een computer te laten maken, omdat de taalstructuur nu eenmaal niet strikt logisch is. Het is wel mogelijk om computers als hulpmiddel bij het vertalen te gebruiken, zoals een woordenboek, maar dat is nog wel iets anders dan een simultane vertaling.

Kortom, het boek maakt geen uitgesproken betrouwbare indruk, waardoor men de neiging krijgt het met een schouderophalen opzij te leggen. Als men dan echter de krant pakt om eens wat anders te lezen, valt het oog al gauw op een onheilspellend bericht van de zgn. „Club van Rome”, die ons nog maar enkele tientallen jaren geeft². De grote catastrofe kan veroorzaakt worden door honger, uitputting van essentiële grondstoffen, of door verzuiling. Gelukkig blijkt bij nadere lezing, dat de Club van Rome de uitspraken in dit concept-rapport niet geheel onderschrijft. De definitieve tekst van het rapport kan dus nog wel anders worden. Ondertussen zitten we er toch wel een beetje mee.

Een dezer dagen stond voorts een bericht in de vaderlandse pers dat wij nog maar 35 jaar te leven hebben. De ondergang is al niet meer tegen te houden, aldus Dr. P. de Veer tijdens een forum over de milieuhygiëne³.

We gaan ten gronde aan radioactief afval en aan aantasting van de zuurstofbronnen in de oceanen. NRC-Handelsblad van zaterdag jl. maakt het nog bonter⁴. De schrijver poneert, dat het er niet langer om gaat hoe de wereld eruit ziet in 1984, maar of de wereld 1984 nog wel zal halen.

Ik moet eerlijk bekennen dat het mij allemaal een beetje teveel van het goede is. De uitspraken die gedaan worden, zijn over het algemeen volkomen oncontroleerbaar of uit de lucht gegrepen. De voornaamste bronnen zijn weer uitspraken van anderen. Ongetwijfeld signaleert men vele bestaande problemen, maar de conclusies die hieruit worden getrokken berusten op vage betogen en op citaten van gelijkgestemden. Als men dan bovendien duidelijke onjuistheden in de betogen ontmoet, gelooft men het allemaal niet meer. Er blijft echter een onbevredigd gevoel hangen. Men kan zich afvragen of er in feite niet een taak voor de overheid is weggelegd, om een uitspraak over dit soort voorspellingen te doen. Dat zou wellicht ook gunstige effecten kunnen hebben voor de geestelijke volksgezondheid. Je kunt tenslotte nooit weten.

Dr. P. Ressenaar

² Zie: A. de Kool in „NRC-Handelsblad” dd. 31-8-1971.

³ „Nieuwsblad van het Noorden”, 30-8-1971.

⁴ J. J. Godschalk in het zaterdag bijvoegsel van „NRC-Handelsblad”, dd. 11-9-1971.



Ingezonden

Inflatie in de Verenigde Staten

In het artikel van de heer J. Verstraete „De internationale monetaire crisis” (ESB, no. 2802, dd. 28 juli jl.) vond ik de volgende passages:

„De Verenigde Staten zagen zich na 1964 bijna jaar op jaar geconfronteerd met een negatief resultaat (van de betalingsbalans). Deze ommekeer was hoofdzakelijk te wijten aan het relatief sneller stijgen van de binnenlandse prijzen ten opzichte van het buitenland . . . In de meeste Europese landen doet zich juist het tegenovergestelde voor . . .” (blz. 682, rechterhelft).

Toevallig ontving ik een dezer dagen een nieuwe studie van het „Committee

for Economic Development” betreffende *Further Weapons against Inflation*. Op blz. 86 vond ik de volgende gegevens onder „Changes in Consumer Price Index” in de Verenigde Staten.

All items

1964: 1,3	1967: 2,8
1965: 1,7	1968: 4,2
1966: 2,9	1969: 5,4

Het wil mij voorkomen dat in de beginjaren de feitelijke ontwikkeling van de binnenlandse prijzen in de Verenigde Staten zeker niet ongunstig afsteekt bij die van tal van Europese landen. Later is het verschil minder opvallend en tegenwoordig loopt men in de pas. Immers, Frankrijk en Groot-Brittannië hebben niet voor niets gevalueerd en in 1970 lagen volgens *De Verzekeringsbode* dd. 21 april jl. Nederland, Zwitserland, Spanje, Denemarken, Groot-Brittannië en Zweden — in deze volgorde — boven de Verenigde Staten en Frankrijk en Italië maar slechts weinig eronder.

H. Umrath

Naschrift

De beschouwingen van de heer Umrath lijken mij gegrond. De binnenlandse prijsontwikkeling van de Verenigde Staten is zeker niet ongunstig als men deze vergelijkt met die van de geïndustrialiseerde landen. Zoals hij zelf opmerkt, zijn de consumptieprijzen in de voorbije jaren in de Verenigde Staten minder snel gestegen dan in tal van Europese landen. Er moet echter een verschil worden gemaakt tussen inflatievoet en de verandering in de inflatievoet. Deze laatste was de laatste jaren groter in de Verenigde Staten dan in andere industriële landen. Dit bedoelden we toen we schreven „Deze ommekeer was hoofdzakelijk te wijten aan het relatief sneller stijgen van de binnenlandse prijzen ten opzichte van het buitenland . . .”. Hoewel de consumptieprijsindex een aanvaardbare index is, gaven wij er de voorkeur aan de index van de prijsontwikkeling van het bruto nationale product te gebruiken, daar hierin ook de investeringsgoederen begrepen zijn. Deze laatste zijn voor veel industriële landen een belangrijke post in de totale uitvoer.

Uit tabel 2 blijkt dat eerst in 1965/66 een land een verandering in het prijspeil te zien geeft, die lager ligt dan in de Verenigde Staten, nl. Italië. In de hierop volgende jaren vermeerderd het aantal landen met een lagere groei in hun prijspeil. Dit is evenwel niet zo

Tabel 1. Jaarlijkse procentuele verandering in de prijsontwikkeling van het bruto nationale produkt tegen marktprijzen.

	van 1953 op 1954	van 1954 op 1955	van 1955 op 1956	van 1956 op 1957	van 1957 op 1958	van 1958 op 1959	van 1959 op 1960	van 1960 op 1961	van 1961 op 1962	van 1962 op 1963	van 1963 op 1964	van 1964 op 1965	van 1965 op 1966	van 1966 op 1967	van 1967 op 1968	van 1968 op 1969
Verenigde Staten	1.5	1.4	3.5	3.7	2.4	1.8	1.7	1.2	1.2	1.4	1.7	1.9	2.8	3.1	4.1	4.8
Japan	4.6	0.9	4.4	5.5	-1.3	2.7	5.1	6.8	4.2	4.4	4.0	5.5	4.5	4.2	3.7	4.2
Oostenrijk	3.5	3.9	4.3	4.7	0.4	2.0	3.9	5.1	3.6	3.0	2.6	6.3	3.7	3.3	1.5	2.9
België	3.8	4.9	2.9	2.5	-0.7	2.5	5.5	5.0	5.6	4.4	6.8	3.8	2.9	3.8	3.6	6.5
Frankrijk	1.0	1.3	5.2	5.8	12.0	6.2	3.3	3.3	4.7	6.1	4.0	2.5	3.0	2.8	4.6	7.0
West-Duitsland	0.2	2.2	3.1	3.0	3.7	1.3	2.5	4.4	4.1	3.1	2.8	3.6	3.5	1.1	1.6	3.4
Italië	2.8	3.3	4.0	2.0	2.4	-0.3	2.1	-2.7	5.8	8.6	6.3	3.9	2.2	3.0	1.5	4.0
Nederland	4.4	4.4	3.7	5.6	1.9	2.0	2.6	2.5	3.2	5.0	8.0	5.9	6.0	4.1	3.8	6.0
Zwitserland	0.4	1.3	1.3	2.5	4.0	0.1	3.5	4.3	5.7	4.6	4.9	3.5	4.7	4.6	3.5	3.2
Verenigd Koninkrijk	1.6	3.9	6.3	3.7	3.7	1.2	1.2	3.2	-3.8	2.1	3.0	4.9	4.3	3.1	4.1	5.0

Tabel 2. Jaarlijkse procentuele verandering in de prijsontwikkeling van het bruto nationale produkt van verschillende industriële landen tegen marktprijzen in verhouding tot die van de Verenigde Staten.

	van 1953 op 1954	van 1954 op 1955	van 1955 op 1956	van 1956 op 1957	van 1957 op 1958	van 1958 op 1959	van 1959 op 1960	van 1960 op 1961	van 1961 op 1962	van 1962 op 1963	van 1963 op 1964	van 1964 op 1965	van 1965 op 1966	van 1966 op 1967	van 1967 op 1968	van 1968 op 1969
Japan	3.06	0.64	1.26	1.49	-0.54	1.50	3.00	5.67	3.50	3.14	2.35	2.89	1.61	1.35	0.90	0.88
Oostenrijk	2.33	2.78	1.23	1.27	0.16	1.11	2.29	4.25	3.00	2.14	1.53	3.32	1.32	1.06	0.37	0.60
België	2.53	3.50	0.83	0.68	-0.29	1.38	3.24	4.17	4.67	3.14	4.00	2.00	1.04	1.23	0.88	1.35
Frankrijk	0.66	0.92	1.49	1.57	5.00	3.44	1.94	2.75	3.92	4.35	2.35	1.32	1.07	0.90	1.12	1.45
West-Duitsland	0.13	1.57	0.89	0.81	1.54	0.72	1.47	3.67	3.42	2.21	1.65	1.89	1.25	0.35	0.39	0.70
Italië	1.87	2.36	1.14	0.54	1.00	-0.17	1.24	2.25	4.83	6.14	3.71	2.05	0.79	0.96	0.36	0.83
Nederland	2.93	3.14	1.06	1.51	0.79	1.11	1.52	2.08	2.67	3.57	4.71	3.10	2.14	1.32	0.92	1.25
Zwitserland	0.26	0.93	0.37	0.68	1.66	0.06	2.06	3.58	4.75	3.29	2.88	1.84	1.68	1.48	0.85	0.67
Verenigd Koninkrijk	1.06	2.79	1.80	1.00	1.54	0.66	0.71	2.67	3.17	1.50	1.76	2.58	1.54	1.00	1.00	1.04
Verenigde Staten	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00

Bron: OECD, National accounts of the OECD countries 1953-1969, blz. 13.

Het Universitair Medisch Centrum Leiden,

samenwerkingsverband van Rijksuniversiteit, Academisch Ziekenhuis en Faculteit der Geneeskunde,

centrum van geavanceerde patiëntenzorg, onderwijs en onderzoek,

vraagt:

hoofd begrotingszaken

vac. nr. 056

Gezien de noodzaak om te komen tot taakstellende begrotingen is het besluit genomen tot oprichting van een stafafdeling voor begrotingszaken, waarbij zowel de prospectieve als de retrospectieve kostenallocatie naar de taken van de organisatie centraal zal staan. Als hoofd van deze afdeling zoeken wij een academicus (econoöm en/of accountant) in de leeftijd van 30 tot 40 jaar, die over kennis en ervaring op dit gebied beschikt. Ervaring in het ziekenhuiswezen of wetenschappelijk onderwijs strekt tot aanbeveling, maar is niet vereist.

Drs J. B. M. Verhey, Economisch Directeur van het Academisch Ziekenhuis Leiden, is gaarne bereid telefonisch (01710-47222) inlichtingen te geven.

De honorering is in overeenstemming met de eisen die aan de te benoemen functionaris worden gesteld.

Premie AOW/AWW voor rekening van het Rijk. Vakantie-toelage 6 1/2% per jaar. Direct opnemings in het Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds.

Schriftelijke sollicitaties met curriculum vitae en andere relevante gegevens binnen 14 dagen na het verschijnen van deze advertentie te richten aan het hoofd van de Afdeling Personeelszaken UMC, Academisch Ziekenhuis, Rijnsburgerweg 10, Leiden, onder vermelding van het vacaturenummer, voorafgegaan door de kenletters: E. S.



universitair medisch centrum - leiden

belangrijk. Vanaf 1963/64 is in de verschillende industriële landen de verhouding van de jaarlijkse procentuele verandering in de prijsontwikkeling van het bruto nationale produkt tegen marktprijzen, ten opzichte van de Verenigde Staten systematisch dalend, alhoewel deze verhouding in de meeste jaren boven één ligt. Dit toont aan dat de prijzen in de Verenigde Staten relatief sneller gingen toenemen. Gezien de produktiestructuur en de neiging tot invoer, uitvoer, consumptie, sparen en investeren in de verschillende landen schijnt het wel zo te zijn dat er voor de Verenigde Staten, om het overschot op de handelsbalans te handhaven, een relatief lagere procentuele verandering in het prijspeil vereist wordt dan in

andere industriële landen. Dit betekent dat wanneer de inflatie in de Verenigde Staten sneller toeneemt dan in de andere industriële landen, zonder noch-

tans de inflatievoet van die andere landen te overschrijden, men tot een minder gunstige handelsbalans komt.

J. Verstraete

RECTIFICATIES

In het artikel van Dr. H. Witlox over „Waarheen met de mededingingspolitiek?” in „ESB” van 4 augustus 1971 staan enkele storende fouten:

— blz. 698, eind beginalinea: „instanties”; lees: „instituten”.

— blz. 698, eerste kolom, 6e regel v.o.: „daarvoor”; lees: „daardoor”.

— blz. 699, eerste kolom, aanhef voorlaatste alinea; lees: „De gediversificeerde onderneming is... Zij kan

tussen markten...”.

— blz. 702, tweede kolom, 1e woord: „gevarieerde”; lees: „gediversificeerde”.

* * *

In „ESB” van 18 augustus 1971 is op blz. 740 een mededeling afgedrukt onder de titel „Het informatiecentrum ten behoeve van het marketing management”. Voor „informatiecentrum” moet worden gelezen „informatiesysteem”.

Van Dien + Co Accountants

Carrière-functies voor jonge doctorandi ekonomie (bedrijfseconomische richting)

De service-verlening van ons kantoor bestrijkt een breed scala van taken (kontrole en automatiserings-, management- en andere bedrijfseconomische adviezen).

Aan de bezetting van de top in deze sectoren worden steeds hogere eisen gesteld. Naast schaalvergroting en expansie doet de ontwikkeling van het dienstenpakket zijn invloed gelden en vragen de internationale kontakten aandacht.

Met het oog daarop richten wij ons tot jonge doctorandi ekonomie.

Zij kunnen zich - juist op een groot, maar niet té groot - accountantskantoor fraaie kansen scheppen door eigen capaciteiten en inzet, gekombineerd met een post-doctorale studie op een van genoemde gebieden.

Als specifieke eisen gelden: het vermogen, ook in gesprekken, snel te kunnen analyseren en formuleren; een goede kennis van Engels; leeftijd 25 tot 30 jaar. Plaatsing is, in overleg, mogelijk op verschillende kantoren.

Voelt u ervoor, uw carrière op te bouwen in het accountants- of advieswerk, dan verwachten wij gaarne uw sollicitatie. Als onze adviseur bij de selectieprocedure fungeert het Laboratorium voor toegepaste psychologie te Amsterdam.

Ons adres is:
Amsterdam, Frederiksplein 1, tel. (020) - 6 46 06.

AMSTERDAM
ARNHEM
BOLSWAARD
BREDA
ENSCHDEDE
's-GRAVENHAGE
GRONINGEN

HENGLO
's-HERTOGENBOSCH
HOOGEVEEN
LEEUWARDEN
LOCHEM
MEPPEL
ROTTERDAM

TILBURG
UTRECHT
WAALWIJK
ZAANDAM
ZWOLLE

ANTWERPEN
BRUSSEL
WILLEMSTAD (CURAÇAO)
ORANJESTAD (ARUBA)
PHILIPSBURG (ST. MAARTEN)
CARACAS (VENEZUELA)

Postdoctorale cursus: „De veranderingen in het ondernemingsrecht”

De Vereniging van Afgestudeerden der Nederlandse Economische Hogeschool te Rotterdam organiseert voor economen een postdoctorale cursus over „De veranderingen in het on-

dernemingsrecht” onder leiding van Prof. Drs. R. Burgert, Prof. Mr. P. Sanders en Prof. Mr. W. J. Slagter.

Het programma bestaat uit vier bijeenkomsten in de N. E. H. te Rotterdam en wel op de woensdagavonden 27 oktober, 3, 10 en 17 november 1971, steeds aanvangende om 20.00 uur.

De kosten van deelname bedragen f. 75 per persoon voor leden van de Vereniging en f. 100 per persoon voor niet-leden. In deze bedragen is de uitvoering literatuur met toelich-

ting, die vooraf wordt toegezonden, begrepen. Inschrijving vóór 10 oktober.

Nadere inlichtingen bij het secretariaat van de Vereniging: Burgemeester Oudlaan 50 te Rotterdam, tel. (010) 14 55 11, toestel 3752:

Lezingen van de Prof. F. de Vries Stichting

Het College van Regenten van de Professor F. de Vries Stichting orga-

**Het Ministerie van
Economische Zaken vraagt**

economen

Schriftelijke sollicitaties onder vac. nr. 1-2538/0936 [in linkerbovenhoek van brief en enveloppe] zenden aan de Rijks Psychologische Dienst, Prins Mauritslaan 1, 's-Gravenhage.



voor beleidsfuncties die o.m. liggen op het gebied van

Buitenlandse Economische Betrekkingen
Industriële structuurvraagstukken
Economisch onderzoek t.b.v. de exportbevordering
Midden- en Kleinbedrijf en Toerisme
Energiebeleid.

Vrijwel alle functies brengen veelvuldig contacten met zich mee, ook in internationaal verband.

Vereist: doctoraal examen economie [ook zij die binnenkort afstuderen kunnen reflecteren].

Standplaats 's-Gravenhage.

Salaris, afhankelijk van ervaring, van f 1798,- tot f 2720,- per maand. Promotiemogelijkheid, aanwezig. AOW-premie voor Rijksrekening. Vakantieuitkering 6 1/2%.

Telefonische inlichtingen over bovenstaande functies worden verstrekt door de Afdeling Personeelszaken van het Ministerie van Economische Zaken onder nr. (070)-814011, tst. 2724 of 2718.

niseert een viertal lezingen, die Prof. Harry G. Johnson van The London School of Economics zal houden.

Deze lezingen zullen plaatsvinden in het Gebouwencomplex Oudemanshuispoort van de Universiteit van Amsterdam en wel op maandag 4 oktober 1971 van 10.00-12.00 uur in zaal D-018 en op dinsdag 5 oktober 1971 van 10.00-12.00 uur in zaal D-009.

Het onderwerp zal zijn: „Inflation and the Monetarist Controversy”.

Boeken nieuws

Prof. Dr. A. J. van den Tempel: Heffing van vennootschapsbelasting en inkomstenbelasting. Geschriften van de Vereniging voor Belastingwetenschap, no. 128. Kluwer, Deventer 1971, 54 blz., f. 7,50.

Deze publikatie bevat de lezing van Prof. Dr. A. J. van den Tempel, die op 12 december 1970 te Bunnik voor de Nederlandse Vereniging voor Internationaal Belastingrecht werd gehouden met het verslag van het hierop gevolgde debat, waaraan deelnamen: Prof. J. E. A. M. van Dijck, Drs. M. J. van Rooijen, Mr. W. Dirksen, Prof. Dr. B. Schendstok, Mr. P. den Boer, Prof. Dr. D. Brüll, Drs. K. van der Heeden, A. F. Tuk, Mr. C. P. Tuk, Dr. N. Nobel, Mr. R. A. van Gorkum.

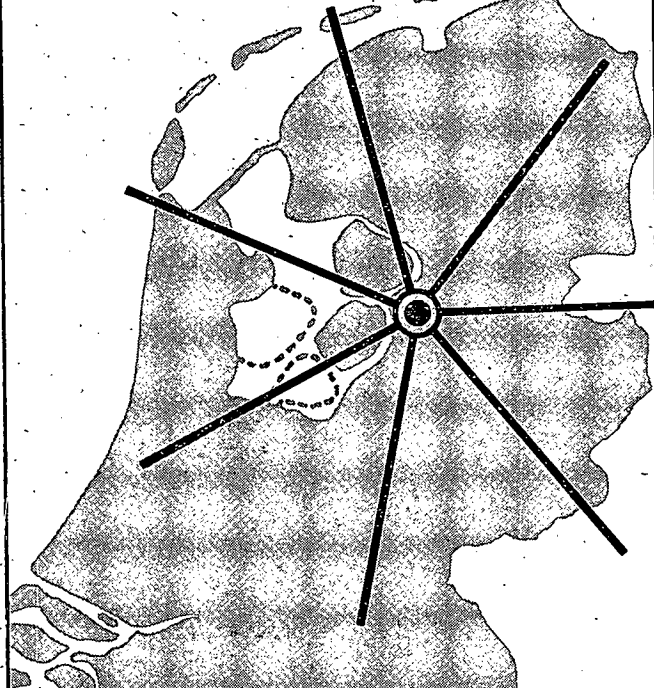
„ DE KUNST VAN HET BELEGGEN ”

‘ Klinkt zo poëtisch, maar de business is keihard. Kennis van halve waarheden wordt duur betaald en de kostprijs van verouderde gedachten ligt op hoog niveau. Verfris uw ideeën en verbeter uw inzicht middels onze originele, systematische leer-gang in **BELEGGINGSKUNDE**. Deze korte, schriftelijke praktijk-cursus brengt u op actieve en indringende wijze op de hoogte van de beleggingsproblematiek. Studerenden ontvangen tevens ons Prognosebulletin. Vraagt vrijblijvend prospectus SBK aan bij

**INSTITUUT VOOR
TOEGEPASTE ECONOMIE EN BEDRIJFSKUNDE**

Laan van Eik en Duinen 132-134, Den Haag. Tel. (070) 39 33 68.

KAMPEN



**CENTRAAL GELEGEN INDUSTRIEKERN,
dus financiële tegemoetkoming
bij vestiging van bedrijven. Tel. (05202) 4757 ***

HAVEN, BEDRIJVEN EN ECONOMISCHE ZAKEN.

Op het economisch studie bureau van de secretarie-afdeling Haven, Bedrijven en Economische Zaken, welk bureau het regionale economische beleid van de Gemeente Rotterdam ondersteunt, is nog plaats voor een

jong econoom

met enkele jaren ervaring.

Gezien de overige kwaliteiten van het team wordt niet in de eerste plaats gedacht aan een regionaal econoom; echter inzicht in (regionale) statistieken is een vereiste, terwijl daarnaast bekendheid met eenvoudige statistische en mathematische methodieken op prijs wordt gesteld.

Voorts is een goede schrijfvaardigheid onontbeerlijk.

Salaris is in overeenstemming met het belang van deze functie.

Er zijn goede secundaire arbeidsvoorwaarden.

Een psychologisch onderzoek behoort tot de selectieprocedure.

Sollicitaties binnen 14 dagen onder no. 726/0936 ongefrankeerd te zenden aan: chef Bureau Personeelvoorziening, antwoordnummer 363, Stadhuis, Rotterdam.

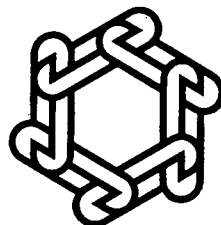


**Gemeente
Rotterdam**

Bijenkorf Beheer
heet nu
Koninklijke Bijenkorf Beheer

zich noemend en schrijvend

KBB



Bijenkorf Beheer NV = NV Koninklijke Bijenkorf Beheer KBB = KBB
en omvat de Bijenkorf, HEMA, Perry van der Kar,
Galeries Modernes, E. van der Hart en Zoon, Stoffenhandel
v/h A. van Dam, MultiCopy en Orange Julius.